

Björn Hansen
Sveučilište u Regensburgu
bjoern.hansen@sprachlit.uni-regensburg.de

Daniel Romić
daniel.romic@ku.de

Zrinka Kolaković
zrinka.kolakovic@sprachlit.uni-regensburg.de

Okviri za istraživanje sintaktičkih struktura govornika druge generacije bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika u Njemačkoj

*A svako mi kaže kad me čuje (.)
da sam ko... da ne lijepo pričam. (TB 9)*

Prvi dio rada donosi iscrpne povijesne i statističke podatke kojima se u Njemačkoj prati iznimno velika skupina nasljednih govornika, potomaka i samih iseljenika iz zemalja bivše Jugoslavije. Time se nastoji skrenuti pozornost na važnost istraživanja nasljednih jezika te skupine govornika u Njemačkoj te k tomu dobiti sredstvo s pomoću kojega će se moći oblikovati što jasniji i potpuniji okvir za istraživanje formalnih jezičnih struktura nasljednoga bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika govornika druge generacije. U drugome se dijelu rada izlaže taj prvi okvir koji je nastao na temelju rezultata dobivenih pilot-istraživanjem, odnosno analizom vođenih razgovora i eseja nasljednih govornika u Njemačkoj. Rad još jednom potvrđuje da su za konačni izgled nasljednoga jezika, u ovome slučaju hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga, podjednako važna oba čimbenika: jezično nazadovanje i prijenos iz dominantnoga jezika.

1. Uvod

Članak donosi prve rezultate istraživanja strukturnih posebnosti nasljednoga hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga jezika u Saveznoj Republici Njemačkoj. Moglo bi se reći da istraživanje jezika hrvatske dijaspore ima dulju tradiciju, no dosadašnja su se proučavanja uglavnom provodila na anglosaksonske i švedskome prostoru. Za razliku od toga jezik bosanske, hrvatske i srpske dijaspore u Njemačkoj uglavnom neistražen. Važno je istaknuti da *nasljedna lingvistika*, znanstvena disciplina u razvoju, ne opisuje samo općenita obilježja nasljednih govornika, nego istražuje opća strukturna načela kojima podliježu *nasljedni jezici*. Usporedbom varijanata *nasljednoga hrvatskoga, odnosno srpskoga jezika* nastalih u kontaktima s raznim jezicima može se dobiti odgovor na pitanje u kakvome su međuodnosu utjecaj dominantnoga jezika okoline i jezični prijenos (transfer) te kakva su kontaktno neovisna opća načela jezičnih promjena, t. j. kakva su njihova prijenosna i razvojna obilježja. Na početku rada u glavnim se crtama želi prikazati povijesne okvire useljavanja u Njemačku te odrediti broj mogućih nasljednih govornika. Glavni dio članka prikazuje rezultate pilot-istraživanja jezika nasljednih govornika provedenoga u razdoblju od 2010. do 2012. Raspravljat će se o određenim jezičnim pojavama koje su u ovome (prvome) probnome istraživanju uočene. U središtu istraživanja nisu sociolingvistički parametri, nego čiste jezične strukture. Cilj je istraživanja izraditi prvu tipologiju sintaktičkih osobitosti hrvatskoga i srpskoga jezika kao nasljednih jezika u Njemačkoj.

1.1. Povijest iseljavanja: razlozi i kvantitativna strana

Iseljavanja ili migracije s područja bivše Jugoslavije sociološka su *longue durée* pojava, a prvi se tragovi mogu pratiti sve do kasnoga 19. stoljeća (Brunnbauer 2009: 17). U prvome se redu kao razlozi mogu navesti teški ekonomski uvjeti u domovini te očekivano blagostanje iseljenika u ciljnoj zemlji. Sve do prve svjetske ekonomske krize 1929. godine ciljne su zemlje bile Savezne Američke Države, Argentina i Kanada, a zatim su sve do kraja Drugoga svjetskoga rata poželjna europska odredišta jugoslavenskih iseljenika bile Francuska i Njemačka. Za ovo su istraživanje iznimno važna useljavanja tzv. *gastarbajtera* koja su najintenzivnija bila 20 godina poslije rata, negdje između 1961. i 1973. godine. Razlog je iseljavanja iz Jugoslavije bio uglavnom isti: male mogućnosti zapošljavanja u domovini te perspektiva u inozemstvu koja je obećavala bolju budućnost.

Doduše, makroekonomski razlog, tj. visoka nezaposlenost u domovini kao takva, ne uspijeva u potpunosti objasniti iseljavanje. Kada bi se iseljeničke valove pokušalo tumačiti samo s pomoću ekonomskoga čimbenika koji

ih je navodno izrazito poticao, previdjela bi se činjenica da iseljavanje većine gastarbajtera nije izravno potaknula toliko spominjana nezaposlenost (Haberl 1978: 72). Primjerice, 1971. godine samo se 7,2% jugoslavenskih gastarbajtera iselilo zbog nezaposlenosti (Brunnbauer 2009: 31). U većini je slučajeva presudan razlog seobā prema Zapadu bio nerazmjer između primanja (BRD i Jugoslavija tada su imale razliku u odnosu plaća veću od 3:1). Taj je čimbenik u Njemačku povukao dobro obrazovanu radnu snagu koja je čak i u jugoslavenskim okolnostima bila dobro plaćena.

Iako neki autori napominju kako je teško vremenski odrediti jugoslavenski useljenički val u Njemačku (Haberl 1978: 50–51), otprilike ga se može smjestiti u razdoblje između 1961. i 1973., odnosno između početka jugoslavenske gospodarske reforme i nastupanja gospodarske recesije u Zapadnoj Europi. Međutim, postoje iseljenici koji su iz navedenih razloga prethodili tomu razdoblju. U vezi s time Haberl (1978: 62) navodi da prema nekim jugoslavenskim autorima počeci useljavanja sežu u pedesete godine 20. stoljeća. Prema podacima Njemačkoga zavoda za zapošljavanje već je 1962. u Njemačkoj bilo 23 608 jugoslavenskih radnika. Osim toga u Njemačkoj je i prije potpisivanja bilateralnoga sporazuma o zapošljavanju jugoslavenske radne snage 12. listopada 1968. (s Francuskom 1965, Austrijom i Švedskom 1965, Belgijom, Nizozemskom i Australijom 1970) bilo nastanjeno 148 400 građana s područja bivše Jugoslavije. Od samih je početaka BRD bio ciljna zemlja pa su tako 1971. godine u BRD-u bila registrirana 411 503 jugoslavenska građanina, što je činilo 61% ukupnoga broja iseljenih radnika s toga područja. Ostale su važne ciljne zemlje bile Austrija (12%), Australija (6%), Francuska (5%) i Švicarska (3%) (Brunnbauer 2009: 23).

Iseljenički je val dosegnuo najvišu točku 1973. godine kada je u BRD-u živjelo 535 000 jugoslavenskih *gastarbajtera* (Novinščak 2009: 125, Haberl 1978: 276). Unatoč svjetskoj recesiji 1973. godine i s tim povezanom smanjenom stopom zapošljavanja u BRD-u i dalje raste broj jugoslavenskih građana što je zapravo uvjetovano doseljavanjem njihovih obitelji. Idealizirana čežnja useljenika koji su u tome razdoblju stigli u Zapadnu Europu bio je povratak u domovinu koji je mogao uslijediti tek nakon nekoliko godina rada u inozemstvu, odnosno skupljanja izdašne uštedevine. Te su nakane bile u skladu s propisima obiju zemalja koji su se ticali radnoga seljenja ili radne migracije, što se jasno iščitava s jedne strane iz njemačkoga termina *Gastarbeiter* (gost-radnik), a s druge strane termina *radnik na privremenom radu u inozemstvu* koji je bio u uporabi u Jugoslaviji. Naglasak na privremenosti kao jednome od glavnih obilježja toga boravka trebao je potvrditi da osobe koje su zaposlene u inozemstvu i dalje pripadaju zajednicama iz kojih potječu te da je njihov povratak u domovinu samo pitanje vremena (Novinščak 2009: 127, Brunnbauer 2009: 25).

1.2. Broj govornika

Broj govornika iznimno je važan za analizu strukturnih jezičnih promjena u nasljednome jeziku. Za ovaj je rad posebno važan broj govornika drugoga, odnosno trećega naraštaja iseljenika s područja bivše Jugoslavije koji su rođeni u Njemačkoj ili su se prije početka školovanja preselili u Njemačku. Takvi se govornici odlikuju tipičnom njemačko-hrvatskom (odnosno njemačko-srpskom, njemačko-bosanskom) dvojezičnošću¹ s jednojezičnim kompetencijama tipičnima za hrvatski (odnosno bosanski, srpski) jezik ili s dvojezičnim njemačko-hrvatskim (odnosno bosanskim, srpskim) kompetencijama u razdoblju prije početka školovanja, pri čemu položaj dominantnoga jezika u tome vremenskoj rasponu ima hrvatski (odnosno bosanski, srpski). Početkom školovanja dolazi do promjene položaja hrvatskoga (odnosno bosanskoga, srpskoga) jezika, tj. njemački s vremenom postaje dominantnim jezikom. Pri pokušaju utvrđivanja točnoga broja govornika bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga suočavamo se s preprekom jer Savezna Republika Njemačka, za razliku od primjerice Australije, ne raspolaže statističkim podacima o broju govornika drugih jezika. Upravo se zbog toga potraga za konačnim brojem govornika bosanskoga, hrvatskoga, srpskoga okreće samim odnosima između jezika i podrijetla pa se ovdje pretpostavlja da useljenici s bosanskim, hrvatskim i srpskim državljanstvom, odnosno podrijetlom govore te jezike.

Državljanstvo	Broj	Udio
Bošnjačko	154 735	22,3301%
Hrvatsko	222 011	32,0388%
Srpsko (i crnogorsko)	316 198	45,6311%
Ukupno	692 944	

Tablica 1. Broj iseljenika s područja bivših jugoslavenskih republika BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore

Prve približne podatke o broju govornika donose statistički podatci o strancima u Njemačkoj. Prema stanju zabilježenome 31. prosinca 2008., tj. podacima Državnoga ureda za migracije i izbjeglice (*Grunddaten der Zuwandererbevölkerung in Deutschland, Working Paper 27*, str. 32) od 692 944 useljenika s područja bivše Jugoslavije, 154 735 ima bošnjačko, 222 011 hrvatsko te 316 198 srpsko (uključujući i crnogorsko) državljanstvo, što je prikazano u Tablici 1. Od toga je 148 428 osoba rođeno u Njemačkoj (48 995 Hrvata, 27 387 Bošnjaka, 34 517 Srba i 37 529 Srba-Crnogoraca), kao što se vidi u Tablici 2. Ako se isključi 7% govornika mlađih od 8 godina koje su upravo zbog

¹Na ovome se mjestu neće iznositi razne teorije o tome koje sve kriterije govornik mora zadovoljavati da bi ga se smatralo dvojezičnim.

dobi smatra neprikladnim ispitanicima za ovakav tip istraživanja, preostaje broj od 138 038 mogućih ispitanika.

Rođeni u Njemačkoj	Broj	Udio
Bošnjaci	27 387	18,4514%
Hrvati	48 995	33,0098%
Srbi	34 517	23,2550%
Srbi-Crnogorci	37 529	25,2843%
Ukupno	148 428	

Tablica 2. Broj nasljednih govornika bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika rođenih u Njemačkoj

Približno određivanje točnijega broja govornika moglo bi se dobiti pomoću “mikrocenzusa” kojim se olakšava identificiranje osoba s useljeničkim zaleđem, pri čemu se smatra da useljeničko zaleđe imaju one osobe koje zadovoljavaju ove kriterije (Working Paper 27, str. 15), tj. pripadaju sljedećim skupinama:

- svi doseljenici koji su došli na današnje područje Savezne Republike Njemačke nakon 1949.
- svi stranci rođeni u Njemačkoj
- svi rođeni u Njemačkoj koji imaju bar jednoga roditelja useljenika ili stranca rođenoga u Njemačkoj.

Prema tome u Njemačkoj živi 15 milijuna i 411 tisuća stanovnika s useljeničkim zaleđem, uključujući i strance. Od toga 1 032 537 osoba potječe s područja bivše Jugoslavije: 277 398 s bošnjačkim zaleđem, 369 864 s hrvatskim i 385 275 sa srpskim, što se vidi u Tablici 3. U prosjeku duljina njihova boravka u Njemačkoj iznosi 22,63 godine (Bošnjaci 20,3; Hrvati 27,6; Srbi 20).²

Useljeničko zaleđe	Broj	Udio
Hrvatsko	277 398	26,8657%
Srpsko (i crnogorsko)	369 864	35,8210%
Bošnjačko	385 275	37,3134%
Ukupno	1 032 537	

Tablica 3. Broj osoba s useljeničkim zaleđem (G1)

²Državni Ured za migraciju i izbjeglice, Grunddaten der Zuwandererbevölkerung in Deutschland, Working Paper 27, str. 25. Prema njihovim podacima 9,2% Hrvata ostaje u Njemačkoj do 9 godina, 26,3% između 9 i 20 godina, 56,6% između 20 i 40 godina i 8% više od 40 godina. S druge strane 21,1% Srba ostaje do 9 godina, 44% između 9 i 20 godina, 31% između 20 i 40 godina te 3,9% više od 40 godina. Slični podatci za Bošnjake nisu dostupni.

U Njemačkoj su rođena 291 644 govornika druge (G2), odnosno treće generacije (G3), od čega 65 839 ima bošnjačko, 121 925 hrvatsko i 103 880 srpsko useljeničko zaleđe, što se vidi u Tablici 4.

Useljeničko zaleđe	Broj	Udio
Bošnjačko	65 839	22,5751
Hrvatsko	121 925	41,8061
Srpsko (i crnogorsko)	103 880	35,6188
Ukupno	291 644	

Tablica 4. Broj nasljednih govornika druge (G2), odnosno treće generacije (G3)

Ako se i taj broj umanjuje za 9% govornika mlađih od 8 godina (jer su neprikladni ispitanici za ovaj tip istraživanja), moglo bi se raspolagati s 265 369 mogućih ispitanika. No taj je broj zaista tek pretpostavka jer ne postoje empirijska istraživanja koja pokazuju stvarno stanje njihovih jezičnih kompetencija. Uzme li se u obzir istraživanje o vitalnosti slavenskih jezika u Njemačkoj (Achterberg 2005), koje pokazuje da su uz ruski od slavenskih jezika bosanski, hrvatski i srpski izrazito vitalni, može se pretpostaviti da se većina useljenika prve generacije još uvijek koristi bosanskim, hrvatskim i srpskim kao glavnim obiteljskim jezikom. To bi se moglo smatrati bezuvjetnim pravilom, prema Uredu za strance, za 692 944 registrirana Bošnjaka, Hrvata i Srba. Iako državljanstvo samo po sebi ne mora jamčiti i pozitivan stav prema vlastitu jeziku, odnosno izvrsne jezične vještine, ono svakako može poslužiti bar kao pokazatelj takve pretpostavke. Pođe li se od pretpostavke da je prvoj generaciji useljenika bosanski, hrvatski, odnosno srpski, obiteljski jezik, susljedno se može zaključiti da je i dobar dio djece rođene u Njemačkoj te jezike usvojio kao prve socijalizacijske jezike.

1.3. Dosadašnja istraživanja bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga u Njemačkoj u usporedbi s drugim ciljnim zemljama

Proučavanje jezičnih promjena oduvijek je činilo važan dio lingvistike. Unatrag nekoliko desetljeća takvi procesi sve više postaju i predmet zanimanja istraživača koji se bave jezikom useljenika. Takva su se istraživanja slavenskih jezika u prvome redu pojavila u useljeničkim zemljama SAD-u, Australiji i Švedskoj pa u anglosaksonskoj slavistici već dulje vremena imaju istaknut položaj (vidi primjerice Sussex 1993). Ta se tema konačno probila i na njemačku istraživačku scenu tek 90-ih godina dvadesetoga stoljeća. Tako je krajem 90-ih proveden niz istraživanja o jeziku ruskih Nijemaca, što je na Sveučilištu u Bochumu oblikovalo čvrsto težište znanstvenih istraživanja (pregledni članci Anstatt 2008, 2011). U okviru hamburškoga posebnoga istraživačkoga područja 538 *Višejezičnost* provodi se projekt o aktualnoj

poljsko-njemačkoj dvojezičnosti (Brehmer H8). Trebalo bi spomenuti da je u okviru doktorskoga rada istraživani i slovenski kao nasljedni jezik u Njemačkoj (Štumberger 2007).

Međutim, bosanski, hrvatski i srpski nisu posebno istraživani, nego je vitalnost tih jezika promatrana zajedno s ostalim slavenskim jezicima u Njemačkoj (Achterberg 2005) — valja istaknuti da se u tome radu sva tri jezika smatraju iznimno vitalnima. Postoje i kraći radovi o jeziku bosanske, hrvatske i srpske dijaspore u Njemačkoj. Žalosno je što je stvarno stanje takvo iako je, kao što je navedeno, to zaista velika populacija u njemačkome stanovništvu. S druge strane analiza bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga kao nasljednih jezika u Njemačkoj od iznimne je važnosti za slavistička istraživanja useljeničkih jezika jer se radi o potpuno drugačijoj društvenoj skupini govornika, nego što je to slučaj s ruskim, odnosno poljskim nasljednim govornicima (*gastarbajteri* nasuprot iseljenicima, tj. useljenicima).

U nastavku teksta pobliže će se prikazati dosadašnja istraživanja koja su se provodila u vezi s bosanskim, hrvatskim i srpskim jezikom u Njemačkoj, dok će se slični radovi vođeni u Švedskoj i na anglosaksonske području predstaviti samo u kratkim crtama. Na prvi se pogled može uočiti da se većina autora bavila sociolingvističkom problematikom, odnosno radovi se tiču konkretnih praktičnih pitanja pa se tako primjerice S. Savić 1989. bavila dodatnom nastavom materinskoga jezika, tzv. dopunskom nastavom. Zasluga za skretanje pozornosti na važnu temu strukture bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga u Njemačkoj svakako pripada tübinskome profesoru slavistike J. Raeckeu. U člancima koje je objavio 2006. i 2007. godine (dijelom i 2008) bavio se višejezičnošću djece useljenika hrvatskoga podrijetla. Njemački je slavist u tim radovima nastojao razgraničiti obilježja inojezičnih idioma nasljednih govornika bošnjačkoga, hrvatskoga i srpskoga koji se govore u Njemačkoj od obilježja izvornojezičnih idioma jednojezične djece u zemljama gdje su to službeni jezici. Taj autor nadalje zagovara ideju da se djeca rođena u Njemačkoj, koja prema tome nisu materinski govornici bosanskoga, hrvatskoga ili srpskoga, ne smiju smatrati kompetentnim govornicima standardnih idioma tih jezika. J. Raecke ističe da se takvi govornici razlikuju karakterističnim jezičnim strukturama, točnije da postoje odstupanja u uporabi lične zamjenice u ulozu subjekta, povratne zamjenice *se* te zanaglasnica. Njegovi primjeri navedeni u (1), (2) i (3) kao i točni oblici istih rečenica istaknuti u (1i), (2i) i (3i) potvrđuju spomenuta odstupanja.

(1) <i>ja</i> sam odlučio	(1i) odlučio sam
(2) Smijem li <i>se</i> sjesti?	(2i) Smijem li sjesti?
(3) Planete mogu <i>se</i> okretati.	(3i) Planete se mogu okretati.

J. Raecke primjećuje pribjegavanje analitičkome načinu izražavanja, što bi se samo donekle moglo iščitati iz trećega primjera. Također bi trebalo napomenuti da uopće nije poznato kako je autor došao do tih podataka, a jedna od teza glasi da djeca useljenika govore jezik koji ima posebne strukturne odlike — ona prema njegovim navodima govore njemački s bosanskim, hrvatskim, srpskim i crnogorskim riječima (Raecke 2007: 387).

Osim spomenutoga Raeckeova rada za takva je pitanja također važan kraći rad P. Mrazović (1989) širokoga empirijskoga temelja. U tome se istraživanju promatraju jezične kompetencije učenika osmih razreda s obzirom na provedenu dopunsku nastavu u njemačkim školama. Na temelju pismenih i usmenih izričaja trinaestero učenika iz Hannovera autorica zamjećuje sljedeća odstupanja od standarda: broj i padež imenica i brojeva, glagolska rekcija te doista često odstupanje u rečeničnome redosljedju zanaglasnica (enklitika), odnosno kršenje njihova međusobnoga isključivanja. To predočava primjer naveden u (4), dok (4i) donosi točnu inačicu iste rečenice.

- (4) *i otresao je se od zemlje
(4i) otresao se od zemlje

Mogu se spomenuti i radovi novijega datuma koji se bave bosanskim, hrvatskim i srpskim u Njemačkoj, a koje su objavile K. Schlund i A. Stanisavljević. Ti su radovi doduše sociolingvističkoga usmjerenja. K. Schlund (2006) polazi od jezika kao “glavnoga medija ljudskoga identiteta”, čime ga se istodobno smatra i jednim od odlučujućih parametara konstrukcije identiteta. U skladu s tim autorica na temelju pet autobiografskonarativnih kvalitativnih intervjuja s petero “njemačkih Jugoslavena druge generacije” istražuje kako djeluju konstrukcije identiteta višejezičnih govornika. S obzirom na to da jezik i identitet smatra nerazdvojnima, usputnim se proizvodom njezine analize identiteta može smatrati opis jezika “njemačkih Jugoslavena” koji je donesen u grubim crtama. Na prvi pogled u tome veliku vrijednost imaju različite vrste i funkcije preključivanja tijekom snimanoga vođenoga razgovora. Uz diskurzivne elemente preključivanja uočljive su zamjene elemenata i na rečeničnoj razini, što je uzrokovano navodnim nedostatkom leksičkih istovrijednica u bosanskome, hrvatskome i srpskome. K. Schlund također upozorava na sustavne posebnosti jezika ispitanika na fonetskoj, intonacijskoj, leksičkoj, sintaktičkoj i morfološkoj razini. Tome svemu dodaje i nesigurnost u uporabi aspekta i fleksije, kao i frazeološko-semantičke prijenose iz njemačkoga jezika. Osim toga prema autoričinu mišljenju uočljiva je zamjena sintetičkih oblika komparativa analitičkima kao u (5), dok je pravilan oblik naveden u (5i).

(5) *više zanimljiv

(5i) zanimljiviji

Varijantama bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga govorenima na njemačkim prostorima u kratkome se radu bavila i A. Stanisavljević (2010) proučavajući preključivanje u govoru triju djevojaka. Autorica pokušava utvrditi je li spomenuta pojava funkcionalno-pragmatički motivirana. U radu se dolazi do zaključka da je dvojezični modus postao odlikom grupne komunikacije.

U Njemačkoj je krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća objavljen rad o jeziku jugoslavenskih useljenika druge generacije. Istraživačka je grupa na čelu sa W. Stöltingom u trogodišnjemu projektu (1973–1975), vođenoj u okviru sociolingvističkih postavki, pokušala odgovoriti na pitanje “je li dvojezičnost djece koja govore njemački i nasljedni jezik samo kratkotrajna pojava na putu prema jezičnoj asimilaciji” (Stölting et al. 1980: 20). Cilj je njihova istraživanja bio podastrijeti zaključke koji bi mogli pomoći u donošenju ispravnih jezičnopolitičkih i jezičnometodičkih odluka.

Među onima koji su istraživali jezik tzv. *gastarbajtera* treba spomenuti još K. Rausch (1979) i M. Orlović-Schwarzwald (1978) te na kraju i jedan manji rad o jezičnoj kompetenciji bosanskih učenika u Njemačkoj. H. Burnić (2012) u istraživanju se ograničava na jezične kompetencije s kojima nasljedni govornici imaju teškoća, u prvome redu na pravopis i leksik, dok se strukturnih obilježja tek usputno dotiče.

Radovi o bosanskome, hrvatskome i srpskome nastali u drugim zemljama prikazat će se samo okvirno kako bi se nakon toga mogle istaknuti kvalitativne razlike u odnosu na istraživanja provedena u Njemačkoj. Iscrpan se pregled može naći u članku S. Savić (1989) te ponajprije u radu S. Zubčić (2009/10). Općenito uzevši u Sjevernoj Americi, Australiji, a dijelom i u Novome Zelandu postoji dulja tradicija istraživanja jezika useljenika s područja bivše Jugoslavije. Kamen-temeljac modernoga istraživanja bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga kao nasljednih jezika zasigurno su postavili A. Albin i R. Alexander 1972. istražujući jezik jugoslavenskih useljenika u San Pedru u Kaliforniji. Među ostalim radovima nastalima na području Sjeverne Amerike mogu se spomenuti: D. Jutrović-Tihomirović (1979ff), M. Surdučki (1966–1984), R. Filipović (1978–1997), T. Z. Gasiński (1986), I. Bauer (1983), edicija *The dilemma of the melting pot: The case of the South Slavic Languages* (Albin 1976, Magner 1976, Ward 1976, Jutrović 1976). Jezikom useljenika u Australiji i Novome Zelandu bavili su se: B. Škvorc (1998, 2006), H. P. Stoffel (1976–2003), J. Dimitrijević (2004f), J. Doucet (2004) i J. Hlavac (2003, 2009). Svakako bi se trebala spomenuti i istraživanja u skandinavskim zemljama: Projekt JUBA *Jugoslaviska barn* (Jugoslavensko dijete) koji je od 1982. do 1990. na Sveučilištu Lund vodio L. Đurović (Stankovski 1978ff, Đurović 1983ff, Pavlinić-Wolf et al 1987, 1988, Matešić 1987, Magnusson 1987, Lie 2000, Mønnesland 1987).

Nadalje, za razliku od situacije u Srbiji, može se reći da se u Hrvatskoj provode sustavna i institucionalizirana istraživanja o toj temi. S jedne bi se strane svakako trebao spomenuti institut specijaliziran za istraživanja seoba: Institut za migracije i narodnosti (www.imin.hr), a s druge časopis Lahor, čija je urednica zagrebačka kroatistica Z. Jelaska (<http://hrcak.srce.hr/lahor>). U tome se časopisu, kao i u Z. Jelaska (2005), ciljano izlaže problematika vezana isključivo za hrvatski kao materinski i ini jezik. Osim toga od 2005. svake se druge godine u Zagrebu organizira međunarodni znanstveni kongres HIDIS (Hrvatski kao drugi i strani) na kojemu se redovito dio sesija posvećuje nasljednome hrvatskome jeziku. A od pojedinačnih istraživanja koja se u proteklo vrijeme provode u Srbiji u vezi s nasljednim jezikom, može se istaknuti rad J. Vuletić (2013) o srpsko-njemačkim jezičnim kontaktima, odnosno istraženosti jezika Srba u Njemačkoj. Spomenuta autorica trenutačno piše doktorski rad pod nazivom “Proces zamene jezika i promene izazvane kontaktom srpskog sa nemačkim jezikom u govoru Srba u SR Njemačkoj”.

Objektivno procjenjujući istraživanja o bosanskome, hrvatskome i srpskome u Njemačkoj, može se zaključiti da dosadašnja istraživanja kao prvo nisu donijela obuhvatne zaključke o jezičnim strukturama, a kao drugo često manjka empirijska utemeljenost takvih zaključaka. Uz sve to može se uočiti i potpuni nedostatak baze podataka, odnosno korpusa. Zaključno bi se moglo utvrditi da istraživanja o bosanskome, hrvatskome i srpskome u Njemačkoj i kvalitativno i kvantitativno znatno zaostaju za drugim zemaljma.

2. Pilot istraživanje: ispitanici i podatci

U ovome dijelu rada izložit će se podatci o ispitanicima na temelju čijih su usmenih i pismenih izričaja oblikovana dva korpusa s pomoću kojih su raščlanjene sintaktičke strukture u jeziku nasljednih govornika.

2.1. Intervjui: autentični podatci

U Njemačkoj su vođeni skriveni, dijelom strukturirani, kvalitativni intervjui (Lamnek 2005: 331–342) kako bi se dobila prva slika o strukturama jezika useljenika druge generacije. Budući da prikupljanje snimaka prirodnoga jezičnoga materijala nastaloga u prirodnome jezičnome okružju reprezentativnoga uzorka nasljednih govornika nije bilo moguće, postojao je pritisak da se tijekom terenskih istraživanja oponaša prirodna govorna situacija, tj. da se stvori dojam da je vođeni razgovor u najvećoj mogućoj mjeri približen prirodnoj govornoj situaciji.

Do svibnja 2013. vođeno je 11 intervjua koji su trajali od 35 do 100 minuta. Potraga za ispitanicima nije provedena javno, nego pojedinačno, čime se nastojalo izbjeći da se kao ispitanici prijave dobrovoljci koji se zanimaju za tu temu. Naime, tako nešto moglo je uzrokovati samoodabir: situaciju koja nikako ne bi predstavljala stvarne prosječne kompetencije bosanskih, hrvatskih, odnosno srpskih govornika druge generacije. Pretpostavlja se, dakle, da se samoodabirom dobiva uzorak ispitanika koji pokazuju iznadprosječne jezične kompetencije. Za razliku od njih, osobe koje prema vlastitoj procjeni imaju nižu razinu jezičnih kompetencija u nasljednome jeziku mogle bi se upravo zbog toga osjećati nelagodno, što samo po sebi smanjuje vjerojatnost da se takvi ispitanici uopće dobrovoljno jave za razgovor vođen na standardnome jeziku.

Dio ispitanika potječe iz istoga kraja kao jedan od istraživača, s drugima se stupilo u kontakt putem preporuke, a s trećima *ad hoc*. Ako se promatra geografska raspršenost ispitanika, može se uočiti da dosadašnji ispitanici dolaze iz cijele Njemačke. Iako većina potječe iz Donje i Gornje Bavarske, vođeni su intervjui i s ispitanicima s područja Sjeverne Rajna-Vestfalije, Donje Saske i Berlina. Nakon prvoga kontakta ispitanicima je prepušteno da sami odluče o mjestu i vremenu vođenja razgovora kako bi se na taj način povećao osjećaj sigurnosti i smanjio pritisak, što je sve trebalo pripomoći simuliranju prirodne situacije (Lamnek 2005: 388). Mjesta za razgovore uglavnom su bile dnevne sobe i kuhinje te restorani i kafići, što nije uvijek pridonosilo zvučnoj kvaliteti snimke, ali je s druge strane pozitivno djelovalo na sadržajnu kvalitetu.

S obzirom na to da je to prvi takav istraživački rad, obratila se pozornost i na stupanj obrazovanja ispitanika, a uočeni se raspon u razini obrazovanja kreće od srednje stručne do visoke stručne spreme. Kvantitativni i kvalitativni podaci na taj se način također mogu dopuniti, odnosno postoji mogućnost uspoređivanja rezultata i s obzirom na varijablu “stupanj obrazovanja”. Tek nakon završetka snimanja ispitanicima su objašnjeni istinski smisao i svrha cijeloga postupka. Time se nastojalo izbjeći moguće odstupanje od njihovih stvarnih jezičnih kompetencija jer je postojala opasnost da bi im znanje o pravome žarištu istraživanja (jezične kompetencije i jezični postupci u bosanskome, hrvatskome i srpskome) i prisutnost diktafona skrenuli posebnu pozornost na sam jezik, tj. ono *što* i *kako* govore, čime se naravno ne bi dobila autentična slika njihova jezika. Neki su ispitanici nakon razgovora priznali da im je posebno izazovno bilo govoriti na bosanskome, hrvatskome, odnosno srpskome te da su željeli svoje govore oblikovati bez ijedne pogriješke. S obzirom na to da se prije vođenja razgovora ispitanicima nije smjela reći prava svrha snimanja, rečena im je privremena i dobronamjerna neistina o interesima i cilju istraživanja — napomenuto je da su oni kulturološke i povijesne prirode. Etičnost samoga postupka mogla bi biti

upitna (Tagliamonte 2006: 33) pa je cijelo istraživanje i pravno osigurano izjavom o dobrovoljnome sudjelovanju. Tridesetrima pitanjima postavljenima u vođenome razgovoru s jedne se strane nastojalo prikupiti koherentne sociolingvističke podatke (Lamnek 2005: 336) o uporabi bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga te stavovima prema roditeljskome jeziku. S druge su pak strane pitanja bila tako oblikovana da su trebala potaknuti nova povezana pitanja i raspravu kako bi se mogli prikupiti raznoliki jezični podatci. Prema Lamneku (2005: 336) intervju se tek u uskome okviru uporabe dobro osmišljenih upitnika može smatrati standardiziranom metodom. U skladu s tim raspon je tema bio od pitanja usmjerenih na odgovore *da/ne* do manjih odsječaka ćaskanja (eng. *small-talk*), što nije nužno imalo veze s iseljeničkim zaleđem ispitanika. Počinjalo se jednostavnim pitanjima o dobi (*Koje si / ste godište*), preko sociolingvističkih pitanja o uporabi jezika (*Kojim jezikom se obraćaš svojim³ roditeljima / tvojoj djeci / tvojem bratu ili sestri?*) pa sve do pitanja koja su poticala čavrljanje (*Možeš li mi ispričati sadržaj zadnjega filma koji si gledao u kinu?*). Pitanja su bila dopunjena četirima slikama koje su trebale ispitanike potaknuti da govore te ih udaljiti od prave svrhe vođenoga razgovora.

Pri susretu s ispitanicima istraživač je odmah ili kratko nakon uvodnoga pozdrava zamijenio njemački jezični kod bosanskim, srpskim i hrvatskim, pri čemu se tijekom cijeloga vođenoga razgovora pazilo na to da istraživač ničim ne potiče preključivanje koje je moglo nastati samo kao posljedica činjenice da su se ispitanici htjeli uvjeriti u ispitanikovo znanje njemačkoga jezika.

Pri odluci o načinu intervjuiranja istraživač se suočava s dvama međusobno nepomirljivim problemima. Pri otvorenome vođenome razgovoru, pri objavljivanju cilja istraživanja i predočavanju diktafona, postoji opasnost pobuđivanja pristranosti voditelja razgovora. No neovisno o tipu intervjua u svakom slučaju neizbježnu opasnost predstavlja Hawthorne-efekt — kada ispitanici mijenjaju svoje ponašanje jer znaju da sudjeluju u istraživanju. Međutim, taj je efekt ublažen time što se ispitanicima nije jasno dalo do znanja što se točno istražuje. Prisutnost bi diktafona mogla uzrokovati sram i sramežljivost, što bi se odrazilo i na otvorenost u komunikaciji te bi se shodno tome u konačnici negativno odrazilo i na vjerodostojnost rezultata o komunikacijskim vještinama govornika druge generacije. Nastojanje ispitanika da govore “pravilno” — u smislu socijalne poželjnosti (Ronald i Passey: 2009) također bi moglo navesti na pogrešne zaključke u vezi s jezičnim obilježjima određene jezične zajednice.

S druge strane logična je pretpostavka da bi otvoreni intervju s jasno izrečenim ciljem istraživanja prikazao stvarne jezične kompetencije ispitanika. Čak i ako se jasno kaže da se istražuje njihov jezik i ako se ispitanici

³Pitanja je osmislio Daniel Romić, jedan od autora ovoga teksta.

upravo zbog toga trude govoriti “pravilno”, ipak bi u takvome slučaju svaka učinjena pogriješka bila “stvarnija” od pogriješaka nastalih tijekom skrivenoga intervjua. Jasnim objavljivanjem cilja istraživanja možda bi se također mogao ublažiti utjecaj preključivanja. U ovome se istraživanju pošlo od pretpostavke da bi otvoreni razgovor mogao simulirati stvarnu komunikacijsku situaciju koja bi se na taj način približila tipu govornih situacija tipičnih za jednojezične govornike bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga. Naravno u svemu tome postojala je jedna iznimka: ispitanici su pouzdano znali da voditelj intervjua govori i njemački jezik.

Nakon vođenoga razgovora ispitanike se zamolilo da potpišu izjavu o suglasnosti o uporabi podataka. U skladu s pravilima o zaštiti podataka svi su podatci u transkriptima šifrirani pa su tako i sva imena (osobna, gradova i ulica) zamijenjena drugima, npr. *s Ivanom* promijenjeno je u *sa Stipom* (Lamnek 2005: 403).

U Tablici 5 prikazani su jezičnobiografski podatci ispitanika s kojima su u okviru ovoga istraživanja vođeni razgovori. *T* znači transkript, a broj uz njega označava redni broj snimanoga razgovora, dok su *B*, *H* i *S* kratice za bosanski, hrvatski i srpski kao nasljedne jezike. Kurzivom su istaknuti govornici hrvatskoga jezika.

Transkript	Dob	Spol	Državljanstvo	Zemlja rođenja	Obrazovanje
<i>TH 1</i>	<i>33</i>	<i>muški</i>	<i>hrvatsko</i>	<i>Njemačka</i>	<i>SSS</i> <i>(Hauptschule)</i>
TS 2	32	muški	srpsko	Njemačka	SSS (Realschule, obrtnik)
<i>TH 3</i>	<i>27</i>	<i>muški</i>	<i>hrvatsko</i>	<i>Njemačka</i>	<i>VSS</i>
TS 4	30	muški	srpsko	Njemačka	SSS (Realschule, obrtnik)
<i>TH 5</i>	<i>26</i>	<i>ženski</i>	<i>hrvatsko</i>	<i>Njemačka</i>	<i>VSS</i>
<i>TH 6</i>	<i>24</i>	<i>ženski</i>	<i>hrvatsko</i>	<i>Njemačka</i>	<i>SSS</i> <i>(Realschule)</i>
<i>TH 7</i>	<i>30</i>	<i>ženski</i>	<i>bosansko</i> <i>(Hrvatica)</i>	<i>BiH</i>	<i>VSS</i>
TS 8	32	muški	srpsko	Njemačka	SSS (Hauptschule, obrtnik)
TB 9	31	ženski	njemačko (prije bosansko)	Njemačka	VSS
TS 10	25	ženski	srpsko	Njemačka	VSS
<i>TH 11</i>	<i>31</i>	<i>ženski</i>	<i>hrvatsko</i>	<i>Njemačka</i>	<i>VSS</i>

Tablica 5. Jezičnobiografski podatci ispitanika koji su sudjelovali u vođenim razgovorima

Transkripcija je prilagođena ciljevima istraživanja pa se s obzirom na to da su u središtu zanimanja morfološko-sintaktičke strukture, odustalo od bilježenja fonetskih pojava. Koristilo se znakovima kao u (6).

- (6) (·), (··), (···) stanka, ovisno o trajanju
 / prekid
 () nerazumljivi dijelovi
 [...] izostavljanje u transkriptu
 (nešto) pretpostavljeni glas
 ((smijeh)) parajezično

2.2. Eseji: pisani standardni jezici

S obzirom na to da za neke jezične pojave, npr. red riječi i položaj zanaglasnica, govoreni jezik ne pruža dovoljno pouzdane podatke, moguće nedoumice i sumnje u rezultate dobivene proučavanjem korpusa govorenoga jezika nastojale su se otkloniti rezultatima dobivenima na temelju raščlambe pisanoga jezika. Naime, u okviru nastave na Sveučilištu u Regensburgu u ljetnome semestru akademske godine 2012/2013. studenti na kolegiju *GK II für Studierende mit muttersprachlichen Kompetenzen* pisali su dva eseja: *Učenje stranih jezika* i *Školarine: da ili ne?* Od studenata se očekivalo da o zadanim temama, pri čemu su obje imale tri potpitanja na koja su se obvezno morali osvrnuti, napišu eseje koji sadrže između 150 i 200 riječi. Budući da se govoreni jezik ispitanika odlikuje u najmanju ruku obilježjima razgovornoga jezika, a u većini su slučajeva u njihovu jeziku prisutne i dijalektalne primjese, ovim se esejima nastojalo provjeriti dokle sežu kompetencije nasljednih govornika kada je u pitanju pisani jezik koji bi u akademskim okvirima trebao imati obilježja standardnoga jezika. Iako su pojedini ispitanici bili uključeni u neki oblik dopunske nastave, kao što se i očekivalo, vidljivo je da nisu u potpunosti ovladali standardnojezičnim izričajem, no svakako se ne smije smetnuti s uma da se, za razliku od njih, izvorni govornici formalno obrazuju na materinskome jeziku i unatoč tomu opet ne ovadaju svim razinama standarda.

Tablica 6 donosi prikaz najvažnijih jezičnobiografskih podataka onih ispitanika koji su u okviru ovoga istraživanja pisali eseje. *E* znači esej, broj pomaže razlikovati ispitanike istih nasljednih jezika te ujedno pokazuje koliko je ukupno bilo ispitanika, dok su *B*, *H* i *S* kao i prije kratice za bosanski, hrvatski i srpski kao nasljedne jezike.

Esej	Dob	Spol	Državljanstvo	Zemlja rođenja	Obrazovanje
ES 1	20	ženski	srpsko	Njemačka	SSS
ES 2	20	ženski	srpsko i kanadsko	Srbija	SSS
ESB 3	26	muški	njemačko	Njemačka	SSS
EB 4	21	ženski	bosansko	BiH	SSS

Tablica 6. Jezičnobiografski podatci ispitanika koji su sudjelovali u pisanju eseja

3. Prva tipologija morfosintaktičkih obilježja

U ovome se dijelu članka žele predstaviti neke posebnosti istraživana jezičnoga materijala. Budući da je teško odrediti što je jezični unos kojemu su nasljedni govornici tijekom usvajanja jezika izloženi (Anstatt 2011: 13), pojavio se općepoznati problem koji nastaje tijekom ovakvoga tipa istraživanja o nasljednim jezicima: teško je, dakle, naći mjerilo usporedbe, odnosno jednojezični temelj, termin kojim se T. Anstatt (2011: 14 prema Polinsky 2011) koristi. Naime, kod nasljednih je govornika često teško utvrditi u kojoj je mjeri njihov jezik s jedne strane posljedica jezičnoga nazadovanja, tj. razgradnje vještina usvojenih u djetinjstvu, odnosno s druge strane rezultat nepotpunoga ovladavanja jezikom. Kao jednojezični temelj uzeti su standardni pismeni i usmeni oblici bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika. Nije se zanemarila činjenica da bi bilo potrebno stvarno osiguravanje podataka usporedne jednojezične kontrolne grupe, no u njezinu su nedostatku izvori podataka za usporedbu bili jednojezični priručnici (gramatike i rječnici) kao i računalni korpusi tih standardnih jezika. Budući da je ovo prvo općenito istraživanje koje prikazuje široku sliku jezičnih kompetencija pretežito u području morfosintakse, rabljeni su, kao što je već u drugome poglavlju ovoga članka rečeno, najprirodniji podatci do kojih se moglo doći (Anstatt 2011: 15). Tijekom analize građe najveća se pozornost pridavala kvalitativnim podacima pa se u skladu s tim ne govori o čestotnosti neke pojave. Uz sve primjere stoji ili *T* kao oznaka za transkript, odnosno *E* kao oznaka za esej. Osim toga uz svaki *T* i *E* dopisani su brojevi koji označavaju redoslijed te *B*, *H* ili *S* kao oznake za nasljedne jezike ispitanika, u jednome slučaju uz *E* stoji *SB* za ispitanika koji miješa elemente dvaju standarda.

3.1. Miješanje idioma

Uočeni su mnogobrojni primjeri miješanja idioma, što znači da jedan te isti govornik usporedno rabi dijalektalna, odnosno idiolektna obilježja. U takvim se situacijama može svjesno, dakle funkcionalno raspršeno, odnosno nesvjesno preključivati na poseban jezični izričaj. Tu pojavu izričito tematizira i jedna od ispitanica (TH 6) koja sama tvrdi [...] *ak sam (.) dole ono*

dok se naviknem ono. Kaže jel si Slovenka ili pitaj boga šta ono (..) jer ja dialekte miješam.

3.2. Standardni i ostali idiomi nasljednoga jezika

U probnome korpusu pronađene su potvrde miješanja ikavskih, ijekavskih i ekavskih oblika riječi, govornik se TH 3 preključuje sa standardnoga (7) na dijalektalni, što je potvrđeno u (8) i (9), ili na razgovorni idiom, kao što se vidi u (10).

- (7) I s njm isto *uvijek* njemački krenem ... (TH 3)
- (8) i da on *uvik* palicom ... tamo vamo ... (TH 3)
- (9) Ali mi stari isto već ponekad ... ubaci njemačku *rič*. (TH 3)
- (10) I tako mu se i čak desi kad je *dole*. (TH 3)

Ovoj bi se pojavi moglo pridodati i miješanje standardnojezičnih elemenata s onima koji su pak tipičniji za razne sociolekte. Mnogi nasljedni govornici imaju problema s jasnim razdvajanjem različitih jezičnih registara. Tako primjer ispitanika ESB 3 u (11) svjedoči o uporabi kolokvijalnih frazema i izraza u eseju, što se ne očekuje u radu pisanome u akademskim uvjetima.

- (11) živjeti u meraku (ESB 3)

3.2.1. Kanonski oblik imenice

Miješanje kanonskoga oblika imenice *mati* i njezine akuzativne osnove *mater* kao u (12) svakako je pojava koja se također može pronaći i u dijalektima i kolokvijalnome govoru izvornih govornika pa se i u ovome slučaju miješaju standardni i ostali idiomi materinskoga jezika.

- (12) Ali je rodnom ovaj ... nijena *mater* iz P. jel, a tata je iz U. (TH 1)

3.2.2. Množina imenica

U (13) vidi se odstupanje u uporabi množine imenica. Očekivani genitiv množine muškoga roda u ovome se slučaju tvori prema pravilima manje grupe jednosložnih imenica muškoga roda koje dobivaju infiks *-ov-*, onosno *-ev-*. Doduše, problematično je to što je nastavak genitiva i jednine i množine jednak (*-a*), samo što jedninski oblik u ovome slučaju nema infiks, tako da se ne može sa sigurnošću reći je li ispitanik pogriješio zato što je uporabio jedninu ili zato što nije znao tvoriti pravilan oblik množine imenice

muškoga roda s jednim otvornikom u jednini. S obzirom na činjenicu da u dominantnome njemačkome jeziku ispitanika TH 3 uz brojeve veće od jedan ipak dolazi množina, moglo bi se pretpostaviti da je u ovome slučaju došlo do odstupanja u uporabi množinskoga oblika imenice.

(13) I nema nego možda četiri-pet *kluba* u u po cijeloj Hrvatski (TH 3)

3.2.3. Glagolski pridjev radni

Kao što se u (14) i (15) može vidjeti, ispitanik iz Dalmacije (TH 3) koristi se oblicima glagolskoga pridjeva radnoga koji su tipičniji za središnje štokavske dijalekte, odnosno podijalekte i govore (*pričo*, *gledo*) umjesto očekivanim oblicima *priča* i *gleda* koji su tipičniji za dalmatinski štokavski. Ispitanik dakle umjesto oblika koji su tipični za njegov dijalekt nije upotrijebio standardne oblike, nego oblike drugoga dijalekta.

(14) I čak sam ja ko Dalmatinac ... se vratio i ... *pričo* sam ko (TH 3)

(15) Pa nisam *gledo* nikakvi film nikad. (TH 3)

Glagolski pridjevi radni glagola treće vrste (Z. Jelaska 2005), tzv. *-jeti* (*htjeti*, *svidjeti*, *voljeti*), problematični su i izvornim govornicima hrvatskoga jezika jer se svi njegovi oblici, osim oblika za muški rod jednine (*htio*, *svidio*, *volio*) tvore izravno od infinitivne osnove bez ikakvih alternacija (*htjela*, *htjeli*, *svidjela*, *svidjeli*) pa je tako oblik *htjeo* donesen u (16) nastao analoškom tvorbom. Dok bi izvorni govornici pravilo o tvorbi glagolskoga pridjeva radnoga glagola treće vrste trebali usvojiti tijekom školovanja, kod nasljednih govornika takva znanja izostaju jer uglavnom nisu bili uključeni u dugogodišnje formalno obrazovanje na bosanskome, hrvatskome ili srpskome jeziku.

(16) on je *htjeo* um jeden Preis opet Beziehung zajedno (TH 1)

(17) Meni se to *svidilo* u biti tamo (TH 1)

Primjer u (17) također donosi odstupanje koje je karakteristično za treću konjugacijsku vrstu glagola (*htjeti*, *svidjeti*, *voljeti*): naime u dijalektima izvornih govornika i kolokvijalnome jeziku mnogi od takvih glagola imaju usporedne dublete koje pripadaju drugoj konjugacijskoj vrsti (*'titi*, *sviditi*, *voliti*) pa od takvih infinitiva nastaju i oblici (*'tila*, *svidila*, *volila*). Zaključno se ponovno treba napomenuti da odstupanja navedena u (16) i (17) nastaju i u sustavima bosanskoga i hrvatskoga te ne predstavljaju omaške koje se ne bi mogle dogoditi i izvornim govornicima.

Primjerima nastalima na temelju analogije žele se pribrojati i slučajevi kada se infinitivna osnova (*susretati*) zamjenjuje prezentskom (*susrećem*) kao što je slučaj u (18) pri čemu je nastao hibridni oblik glagolskoga pridjeva radnoga *susrećala*.

(18) s čime sam se ja *susrećala* (TH 5)

3.2.4. Povratni glagoli

Kao što je već J. Raecke utvrdio, u govoru nasljednih govornika postoje odstupanja u uporabi povratnih glagola. Jedan od dokaza za to jest i primjer u (19) u kojemu se glagol *naučiti* u značenju “nešto učiti” upotrebljava povratno. U standardnome je jeziku u značenju ‘učenjem steći znanja’ taj glagol nepovratan, doduše postoji i povratni glagol *naučiti se*, ali on znači ‘naviknuti se’ i regira s dativom kao u primjerima *naučio sam se tome_{dat}* ili u prijedložno-padežnoj svezi *naučili su se na zatvor*.

(19) Znam zato *sam* naučila *se* i Španjolski (TB 9)

(19i) Znam zato *sam* naučila i Španjolski

Sa sintaktičkoga je stajališta zanimljiva činjenica da se ispitanica koristi akuzativnom dopunom uz povratni glagol što u standardnome jeziku nije dopušteno. To se odstupanje ne može objasniti utjecajem njemačkoga jezika jer je njemačka istovrijednica “lernen” nepovratna. Poznato je da su mnogi nestandardnopovratni glagoli u kajkavskome narječju povratni (*plakati se*, *sjesti se...*), ali s obzirom na to da ispitanica TB 9 dolazi iz Bosne teško da bi se povratnost standardnojezično nepovratnih glagola kao što je *učiti* mogla smatrati objasniti utjecajem kajkavskoga.

3.2.5. Present glagola

Svakako bi trebalo spomenuti posebne morfološke oblike koji bi se teško mogli pronaći u standardnome jeziku. Tome također pripada ravnjanje na temelju pravila analogije gdje se rjeđi tipovi oblikuju na temelju češćih i prototipnijih. U (20) i (21) vidi se kako dvoje različitih nasljednih govornika prezent iznimno malene konjugacijske vrste (*davati* — *dajem*) tvori prema najvećoj konjugacijskoj vrsti (*čitati* — *čitam*).

(20) Sad on meni *dava* ponekad tu i tamo i plaćaju mi i hranu (TH 3)

(21) Sad malo po malo i *poznavam* sad ove ljude gore. (TH 5)

3.2.6. Glagolski vid

Osim spomenutih formalnih odstupanja, pronađeni su i dokazi funkcionalnih posebnosti pa tako u (22) prilog *često* označava ponovljenu radnju što bi se moglo smatrati funkcionalnom domenom nesvršenoga vida, no ispitanik TH 3 u ovome slučaju rabi perfektivni aspekt.

- (22) E a to je to što, što često *upotrebim_{pfv}* (TH 3)
(22i) E a to je to što, što često *upotrebljavam_{ipfv}*

Iako je za razliku od nekih drugih slavenskih jezika u hrvatskome moguće kombinirati priloge i priložne oznake kojima se ističe ponavljanje i svršeni vid, u ovome se slučaju radi i o kvalitativnoj i kvantitativnoj razlici. Naime, pretraživanjem korpusa hrvatskoga jezika (Hrvatska jezična riznica) za *često upotrijeb** nije pronađena ni jedna potvrda dok je za *često upotrebljava** pronađeno 25 potvrda, osim toga prema Lehmannovoj formalno-funkcionalnoj teoriji aspekta *upotrijebiti* je tzv. alfa-glagol od kojega je njegov beta-parnjak *upotrebljavati* izveden. Osim glasovnih promjena koje su tijekom izvođenja beta-parnjaka nastupile i koje bi neizvornim govornicima mogle zadavati problema u samome usvajanju oblika, može se pretpostaviti da je u ovome slučaju također na izbor perfektivnoga alfa-parnjaka *upotrijebiti* utjecala i činjenica da su alfa-glagoli kognitivno privilegirani, da se uglavnom prije usvajaju nego njihovi beta-parnjaci i da češće dolaze u testovima asocijacija (Lehmann 1999).

3.3. Prijenos iz njemačkoga

Često spominjana posljedica jezičnoga kontakta svakako je pojava prenošenja elemenata iz jednoga jezika u drugi, a s obzirom na činjenicu da je njemački dominantan jezik (J1) njegova se obilježja prenose u bosanski, hrvatski i srpski kao J2. U nastavku se donose različiti ostvaraji prijena.

3.3.1. Rekcija

Mnogi glagoli podliježu semantičkim ograničenjima izbora imeničke dopune, kao što je na primjer “živo”. Upravo su u tome kontekstu zanimljivi sljedeći primjeri:

- (23) *napravila sam Croaticum*, ... to je kao Sprachkurs (TH 5)
(24) Alvin je:: glavna uloga (..) on:: (.) sve može postić a Theodor je (.) Streber, ono (.) učenik a mali (.) kak se zove debeli on voli puno jest (.) i tako *stvaraju sranja* (TH 6)
(25) Deca imaju mogućnost da *počnu* još *jedan jezik* u školi. (ES 1)

Glagol *napraviti* pretežito se veže za imenice određenoga značenja pa se tako kolokaciju *napraviti Croaticum* u (23) u značenju jednakovrijednome njemačkome izvorniku *einen Sprachkurs machen* doživljava, ako ne gramatički pogriješnom, onda bar u najmanju ruku stilistički čudnom jer je kod jednojezičnih govornika uobičajeno *ići na / posjećivati tečaj / kurs*. Sličnim se slučajem može smatrati i primjer u (24) gdje se vulgarnim njemačkim izrazom (*Scheiße machen / Scheiße bauen*) označava sadržaj “jako / strašno / glupo pogriješiti”. Glagol *stvarati / stvoriti* prema CROVALLEX-u 1.0 znači “učiniti da postane ni iz čega ono što prije nije postojalo” te se u stvarnosti može povezati s nečim apstraktnim kao u primjeru *stvoriti dobru atmosferu*, dok se primjerice s imenicom *sranje* u srpskome jeziku veže glagol *praviti* kao u primjeru *Nemoj da praviš sranja!*. Sličnost postoji i u rečenici navedenoj u (25): glagol se *početi* doduše može povezati s apstraktnim imenicama u položaju objekta kao u primjeru *početi neki posao*, no u svezi s jezicima potrebna je prije svega infinitivna dopuna *počnu učiti još jedan jezik*.

3.3.2. Prijedlozi

Ograničenje izbora uočeno je i kada su u pitanju prijedlozi pa se tako ispitanik u (26) koristi prijedlogom *kroz* uz imenicu koja ima značenje “ljudsko”. I ovdje je moguće uočiti utjecaj njemačkoga izvornika (26i) i odgovarajuće prevedenice *durch*.

- (26) samo mama je *kroz nas* naučila Njemački (TH 6)
(26i) nur Mama hat über uns Deutsch gelernt

3.3.3. Prijedlog i padež

Oba se prijedloga navedena u (27) i (28) u standardnome jeziku rabe s genitivom (*protiv Madarā_{gen}*, *preko toga kabla_{gen}*) međutim kod nasljednih govornika uočena je njihova uporaba s akuzativom što se ponovno može objasniti utjecajem rekcije tih istih prijedloga u njemačkome jeziku (*gegen* + NP_{Akk}, *über* + NP_{Akk}).

- (27) *protiv Madare* smo dva-dva () odigrali (TH 3)
(28) To dobije tamo *preko taj Kabel* (TH 3)

3.3.4. Ostvaraji rečeničnih argumenata

Tijekom istraživanja potvrđena su višestruka odstupanja od očekivanih rečeničnih argumenata, a kao uporište za usporedbu sa standardnim jezikom

kojim govore izvorni govornici poslužili su među ostalim valencijski rječnici (CROVALEX 1.0, Djordjević & Engel 2013).

Padeži unutar glagolske fraze — Odstupanje u vezi s glagolom *igrati* u značenju “igrati u nekoj ligi” u (29) može se objasniti uzimanjem njemačkoga izraza kao uzora, odnosno ponavljanjem njemačkih struktura kao što je oprimjereno njemačkom varijantom u (29i).

(29) Ima ima igraju oni *igraju hrvatsku ligu* (TH 3)

(29i) Sie spielen [erste Liga]_{Akk}.

(30) tamo u ... *ima njemačku poštu* ili Telekom u Zagrebu (TH 5)

Prijenos iz njemačkoga jezika također je utjecao i na primjer naveden u (30) jer dopuna uz bezlično *ima/nema* u njemačkome jeziku stoji u akuzativu.

Ostvaraji doživljavatelja kao argumenta — Zanimljivi su i primjeri u sintaktičkim kontekstima u kojima se argument ne uvodi leksičkom jedinicom, nego apstraktnom konstrukcijom. Radi se o argumentima koji imaju značenje “doživljavatelja”. U (31) ispitanik umjesto očekivanoga akuzativa (*njega_{Akk} je sram*) rabi dativ za izricanje doživljavatelja srama, što također odgovara njemačkome ekvivalentu donesenome u (31i).

(31) *Njemu_{dat}* je još više sram (TH 3)

(31i) *Ihm_{dat}* ist das noch peinlicher.

Izostajanje prijedloga, odnosno padeža — U nekim se slučajevima izostanak odgovarajućega prijedloga, kao u (32), također može tumačiti prijenosom njemačkih konstrukcija u kojima nije nužna uporaba prijedloga.

(32) Ona ti je već drugu godinu *Kindergarten* (TH 1)

Dativni subjekti — U sljedećemu slučaju navedenome u (33) ispitanica uvodi tzv. dativni subjekt, dok u standardnome jeziku konstrukcija *biti moguće* *V_{inf}* ima obvezno nulto mjesto za subjekt kao što se i vidi u (33ii). I ovdje se u pozadini može identificirati njemačka konstrukcija koja dopušta fakultativno rečenično ostvarenje nositelja radnje u dativu kao što je pokazano u (33i).

(33) ali *nije svakom_{dat} moguće* stalno *imati_{inf}* odlične ocene. (ES 1)

(33i) Es ist nicht *jedem_{dat} möglich* ständig gute Noten zu *haben_{inf}*

(33ii) ali *nije moguće* stalno *imati* odlične ocjene

4. Ostale morfološke i sintaktičke posebnosti

U ovome će se dijelu članka prikazati morfološka i sintaktička odstupanja koja se ne mogu izravno povezati ni s miješanjem idioma nasljednoga jezika kao ni s utjecajem dominantnoga njemačkoga jezika.

4.1. Padežni oblici

Pronađene su potvrde odstupanja u nastavcima pridjevsko-zamjeničke deklinacije kao u (34) i (35). Posebno je zanimljiva potonja rečenica jer je pridjevu *cio* dodan ispravan nastavak ženskoga roda dok je poimeničeni pridjev *Hrvatska*, koji bi se i dalje trebao sklanjati po pridjevskoj deklinaciji, dobio nastavak imenice ženskoga roda.

(34) ako nešto na brzinu onda izvalim *na njemačkim* (TH 3)

(35) I nema nego možda četiri-pet kluba u u *po cijeloj Hrvatski* (TH 3)

Uz odstupanja u uporabi nastavaka mogu se navesti i primjeri djelomičnoga izostanka fleksije kao u (36) gdje je govornik deklinirao pokaznu zamjenicu, a nije deklinirao imenicu što je zapravo obrnuto redoslijedu usvajanja fleksije imenica i pridjeva jer se prototipno najprije ovladava sklonidbom imenica.

(36) I ja tamo *s tim poziv* (TH 3)

Glagol *govoriti* ima različite mogućnosti argumentacijske strukture, u slučaju da se odnosi na situaciju govorenja kao u (37) na mjestu drugoga argumenta u standardnome jeziku obično dolazi ili izravni objekt u akuzativu ili prijedložno-padežna sveza s prijedlogom *na* i lokativom. U građi je pronađeno više primjera (38), (39), (40) u kojima je umjesto *na* + lokativa uporabljen ili *na* + akuzativ ili *na* + nominativ. S obzirom na to da su nominativ i akuzativ jednine muškoga roda za neživo identični, i mada u standardnome jeziku nominativ nikada ne dolazi uz prijedloge, kada su nasljedni govornici u pitanju, teško je sa sigurnošću tvrditi da je u ovome slučaju riječ o akuzativu jer se svi govornici, pa čak i nasljedni, koji nisu u potpunosti ovladali ni padežnim značenjima ni nastavcima u nuždi uvijek koriste nominativnim oblicima.

(37) Ja kad dođem u Hrvatsku ... isto se trudim *na hrvatski govorim* (TH 3)

(38) Ne *na engleski* su napisali (TH 3)

(39) oni su dosta dugo u Njemačkoj pa im brže ponekad ili lakše nešto objasniti *na njemački*. (TH 11)

(40) ja ja nemoram prevest nešto, da si prvo *na njemački* mislim (TH 3)

4.2. Kontrolni glagoli

Zanimljivi se primjeri odstupanja u strukturi argumenata tiču glagola s objektnim nadzorom (eng. *object control verbs*), tj. glagola koji otvaraju mjesto glagolskome argumentu, pri čemu objekt temeljnoga glagola određuje referent neizrečenoga subjekta (eng. *non-overt subject*) podređenoga glagola. Glagol *forsirati* u značenju ‘tjerati na što, prisiliti’ otvara mjesto trima argumentima: jedno za agensa, jedno za pacijensa i jedno za sadržaj, dakle radnju pod prisilom kao u (41i). Kontrolni mehanizam utječe na to da neizrečeni subjekt (PRO) radnje pod prisilom postaje identičan objektu, odnosno pacijensu. Ne samo u srpskome, nego i u standardnome hrvatskome glagoli s objektnim nadzorom zahtijevaju uvođenje zavisne rečenice s veznikom *da* i nemobilnim prezentom (M. Ivić 1972): *on me_i forsira PRO_i da govorim*. U korpusu oblikovanome za ovo istraživanje pronađena je samo jedna potvrda (41) uporabe glagola s objektnim nadzorom s infinitivom.

- (41) On me_i forsira PRO_i govorit_{inf} hrvatski. (TH 5)
(41i) Majka_{agens} me_{patiens} forsira [da se oženim]_{content}.

5. Red riječi

U ovome će se dijelu članka prikazati razna odstupanja u redu riječi, početak će sa zanaglasnicama kao klasičnim, često navođenim primjerom za kršenje pravila očekivanoga reda riječi, a na kraju će se prikazati i ostali nestandardni slučajevi rečenične linearizacije.

5.1. Zanaglasnice

Kao što je u četvrtome poglavlju spomenuto, već je J. Raecke primijetio (2007, 2008) da u govoru nasljednih govornika dolazi do odstupanja u redu riječi, ponajprije zanaglasnica (enklitika). Njihov je redosljed u standardnome jeziku, tj. dijalektima, uvjetovan strogim sintaktičkim, odnosno prozodijskim pravilima (Brown 2004; Radanović-Kocić 1988, 1996; Progovac 1996; Bošković 2004; Reinkowski 2001; Stjepanović 2004; Schütz 1994; Peti-Stantić 2009). Istaknut će se tri pravila koja se smatraju najvažnijim obilježjima samih zanaglasnica: drugo mjesto u rečenici, grupiranje i zanaglasnički redosljed. Prema Boškoviću (2004: 39) jedinice koje se ponašaju kao zanaglasnice pojavljuju se na drugomu mjestu u svojoj intonacijskoj cjelini,⁴ što znači da se vežu za prvu prozodijsku jedinicu u rečenici. Međutim, neki su rečenični elementi koji stoje na prvome mjestu “nevidljivi”. Važno je istaknuti da se sve zanaglasnice koje pripadaju jednoj rečenici grupiraju i

⁴“occur in the second position of their intonational phrase”

dolaze zajedno na jednome mjestu. To se grupiranje događa prema pravilu zanaglasničkoga redosljeda, dakle zanaglasnice u rečenici dolaze u strogo određenome redosljedu. Na temelju građe oblikovane za ovo istraživanje pronađene su mnogobrojne potvrde za odstupanja od pravila drugoga mjesta i pravila grupiranja. Za razliku od toga, pronađen je samo jedan primjer kršenja zanaglasničkoga redosljeda koji je uobičajen i u nekim štokavskim dijalektima.

5.1.1. Drugo mjesto u rečenici

Kao što je već istaknuto, najviše se potvrda pronašlo za odstupanje od pravila drugoga mjesta u rečenici, što je oprimjereno u (42) i (43), gdje se može vidjeti kako zanaglasnica stoji na trećemu mjestu nakon dviju naglašenih riječi.

(42) pošto₁ imao₂ *sam*₃ tog sranja sa Führerscheinom (TH 1)

(43) TH 3: ja se trudim hrvatski govorit /
Istr.: Znači ti pričaš s roditeljima hrvatski. Uvijek.
TH 3: Ja₁ trudim₂ se₃ hrvatski ...

Na temelju analize prikupljene pisane građe pokazalo se da je kod nekih ispitanika nositelj zanaglasničke jedinice cjelina koja je u pisanoj normi često odvojena zarezom, odnosno kratkom stankom (#), zbog čega ju se zapravo ne bi smjelo smatrati istinskim nositeljem zanaglasnice. Ovdje se posebna važnost pridala primjerima iz eseja jer su u većini slučajeva to diskursni označivači, koji se zapravo nalaze izvan same rečenice te bi prema pisanoj normi trebali biti odvojeni zarezom, kao što je slučaj s izrazom *s druge strane*. Takve se jedinice dakle ne broje, odnosno na neki bi ih se način moglo smatrati nevidljivima, iz čega proizlazi da prvo mjesto pripada jedinici koja dolazi nakon njih.

(44) A sa druge strane # *se* može desiti da djetetu nedostaje slobodno vrijeme (EB 5)

(45) Sve u svemu # *je* vise mucno nego produktivno kako se u njemackoj uci engleski. (ESB 3)

(46) Sve u svemu # *se* može reći da treba se izabrati individualan model školarine u svakoj zemlji koji mora se prilagoditi finansijskom standardu države i stanovnika. (ES 2)

(47) Na primjer # *je* tata englez, negov tata njemac i mama iz brazila. (ESB 3)

(48) Osim toga # *se* svakog semestra samo još plaća taksa za obradu. (ES 1)

Navedeni su rezultati uspoređeni sa stanjem u korpusu hrvatskoga jezika, točnije rečeno u *Hrvatskoj jezičnoj riznici* kako bi se otklonila svaka sumnja

u to da su odstupanja navedena od (44) do (48) isključiva obilježja jezika nasljednih govornika. Dakle, iako je riječ o redosljedu koji bi se prema normi trebao smatrati pogrješnim, usporedni primjeri rečenica navedeni od (44i) do (48i) potvrđuju da se takav redosljed može naći i u pisanome jeziku, i to u različitim funkcionalnim stilovima. Dok je redosljed u (44i) s 18 potvrda i redosljed u (45i) s trima potvrdama zabilježen samo u novinskome stilu hrvatskoga jezika, što je jednim dijelom i očekivano jer ga se uz administrativni smatra tipičnim primjerom “nelijepoga pisanja”, pomalo iznenađuje činjenica da je za redosljed u (48i) pronađeno 20 potvrda u različitim funkcionalnim stilovima, počevši od novinskoga, preko znanstvenoga pa sve do književnoga. Za razliku od toga u *Hrvatskoj jezičnoj riznici* nije pronađena nijedna potvrda za redosljed kao u (46), dok je za redosljed u (47i) pronađena tek jedna potvrda, pri čemu se mora naglasiti da je to znanstveno-publicistički tekst objavljen davne 1911. godine. Iako se u prvi mah može učiniti da je pronađeno 7 potvrda takvoga redosljeda, pažljivim iščitavanjem uočava se da je u ostalim slučajevima to preoblikovano pitanje koje počinje trećim licem jednine prezenta glagola *biti je* te je on uvršten u zavisnu rečenicu.

- (44i) Dok s jedne strane, u načelu, svi imaju ista prava, *s druge strane se* može dogoditi u praksi, čak i u najdemokratskijim i najhumanijim društvima ...
- (45i) ... ali *sve u svemu je* festival bio dobar.
- (47i) “Roman, *na primjer, je* niz napisanih izreka koje imaju taj zadatak, da označuju stanoviti niz slikâ svijeta koje se doimlju.”
- (48i) *Osim toga se* pripadanje Orfeu smatralo za nacionalno odlikovanje ...

Za razliku od komentiranih primjera koji se, kao što je pretraživanje korpusa hrvatskoga jezika 17. lipnja 2013. potvrdilo, mogu pojaviti i u jeziku izvornih govornika, u primjerima rečenica navedenima od (49) do (51) pojavljuju se slučajevi umetanja zavisnih rečenica. To je utjecalo na nepravilno pomicanje reda riječi, o čemu piše i V. Radanović-Kocić (1996: 435): “Teške početne sastojnice uglavnom ne primaju nenaglasnice.”⁵

- (49) Osoba koja hoće da uči engleski jezik, *# ce* sebe naći u prepunom razredu (ESB 3)
- (50) Ali 600 evra, kao što se plaćalo kod nas na fakultetu prošlog semestra, *# je* jednostavno preterano. (ES 1)
- (51) Sad kad sam bila u Hrvatskoj *# sam* puno stvari videla (TH 5)

U standardnim idiomima vrijedi da u zavisnim surečenicama nenaglasnice gotovo beziznimno slijede⁶ dopunjače (eng. *complementizers*), prema V. Ra-

⁵“Heavy initial constituents normally don’t host the clitics.”

⁶“In dependent clauses, clitics almost unexceptionally follow the complementizer.”

danović-Kocić (1988: 99). To se pravilo bez iznimke odnosi na *da* i *koji*, dok je situacija s *jer* nešto drugačija. U esejima nasljednih govornika, kao što se potvrđuje u (52), dolazi do odstupanja u položaju zanaglasnica nakon veznika *da*, odnosno *koji*. Kako bi se sa sigurnošću moglo reći da je to obilježje samo sintakse nasljednih, ali ne i izvornih govornika, pretražen je *Hrvatski nacionalni korpus*. Kao što se i pretpostavljalo, redosljed “*da/koj** + modalni glagol (*morati, moći, trebati*) + zanaglasnica” potvrđen je samo dvama primjerima, za redosljed “*jer + modalni glagol (morati, moći, trebati) + zanaglasnica*” pronađene su 53 potvrde, dok se za uobičajene redosljede mogu naći mnogobrojne potvrde (primjerice za “*da/koj*/jer + zanaglasnica + modalni glagol*” pronađene su 25 374 potvrde).

(52) i mislim *da kontakt sa životinjama im* može puno pozitivnog doprinjet (EB 4)

(52i) i mislim *da im* kontakt sa životinjama može donijeti puno pozitivnoga

5.1.2. Grupiranje zanaglasnica

Osim analiziranih primjera kršenja pravila drugoga mjesta, unutar građe pronađene su potvrde odstupanja od pravila grupiranja. Iako u govorenome jeziku često vrijede drugačija pravila nego u pisanome, teško bi se moglo reći da je redosljed prikazan u rečenicama od (53) do (55) nešto što se često susreće kod izvornih govornika.

(53) Ahm, kad *je* završio *se* rat prestali su (.) ić tamo. (TB 9)

(54) Družile se dobro ali one *su* neka *se* vratile pa ona ostala. (TB 9)

(55) Znam zato *sam* naučila *se* i Španjolski (TB 9)

Unutar pravila o grupiranju zanaglasnica postoji težnja da pomoćni glagol u trećemu licu jednine u spoju sa *se* nestane. To se može smatrati potpravilom pravila o grupiranju. Primjeri u (53), (56) i (57) pokazuju kako u govoru ispitanice TB 9 ne dolazi do uklanjanja pomoćnoga glagola *je* u prisustvu povratne zamjenice *se*. Osim toga isti su primjeri jedine do sada pronađene potvrde odstupanja od čvrstih pravila redosljeda zanaglasnica — hipotetski bi u slučaju neispuštanja pomoćnoga glagola *je* njegovo mjesto u standardnome jeziku bilo nakon povratne zamjenice *se*, kao što je prikazano u (56i) i (57i). Međutim kako dijalektološka istraživanja pokazuju u pojedinim je dijalektima na prostorima bivše Jugoslavije zabilježen redosljed u kojemu glagolska enklitika *je* dolazi ispred zamjeničke enklitike *se*, J. Lisac (2003: 58) kao primjer za zapadni dijalekt navodi rečenicu donesenu u (58).

(56) Psuje i to kako. Kad je bila *đe/ ahm* (..) kad *mu je se* mati kopala (TB 9)

(56i) Kad je bila *đe/ ahm* (..) kad *mu se [je]* mati kopala

- (57) Nema Happy End! Nije niko ozdravio (.) od njha (...) al smirijo *je se* sa ocom (TB 9)
(57i) Nema Happy End! Nije niko ozdravio (.) od njha (...) al smirijo *se [je]* sa ocom
(58) Antun je se čuvo uvik.

5.1.3. Uspon zanaglasnice

Neki glagoli koji otvaraju mjesto drugome glagolu u infinitivu pokazuju težnju (Stjepanović 2004) ka usponu zanaglasnice (eng. *clitic climbing*). Misli se na uspon zanaglasnice koja pripada glagolu u dopuni u temeljnu nezavisnu rečenicu, što S. Stjepanović potkrjepljuje primjerima navedenima u (59) i (59i).

- (59) Milan mora / želi [vidjeti *ga*].
(59i) Milan *ga_i* mora / želi [vidjeti *t_i*].

U (60i) zanaglasna se zamjenica u akuzativu *ga*, koja je posljedica rekcije glagola u infinitivu, uspinje u glavnu rečenicu. Prema S. Stjepanović (2004) uspon je zanaglasnica uz glagole kao što su *morati* i *željeti* obavezan. U korpusu oblikovanome za ovo istraživanje pronađeno je samo nekoliko primjera, npr. (60), u kojima nedostaje obavezni uspon zanaglasnica.

- (60) Ako se recimo krene u gimnaziju dete *može u šestom razredu se odlučiti* za francuzki ili latinski. (ES 2)
(60i) Ako se recimo krene u gimnaziju dete *se može u šestom razredu odlučiti* za francuzki ili latinski.

5.1.4. Naglašeni oblik na mjestu zanaglasnice

Među odstupanjima povezanim s uporabom zanaglasnica svakako treba istaknuti uporabu naglašenoga zamjениčkoga oblika na mjestu na kojemu bi bio očekivan zanaglasnički oblik, što se potvrđuje primjerima navedenima u (61) i (62). Za razliku od izvornih govornika koji se naglašenim zamjениčkim oblicima koriste nakon prijedloga te u funkciji isticanja, čini se da naglašeni oblik zamjenice u jeziku nasljednih govornika poprima i uloge koje su tipične za zanaglasničke oblike. Važno je istaknuti da odstupanje nije nastalo zbog nepoznavanja zanaglasničkih oblika *im* i *ih* jer ih ispitanica u istome tekstu usporedno rabi (npr. *da ne treba ih se plašiti*).

- (61) Roditelji bi takođe trebali biti primer svojoj deci i pokazati *njima* kako se treba ponašati. (ES 2)

- (61i) Roditelji bi takođe trebali biti primer svojoj deci i pokazati *im* kako se treba ponašati.
(62) Zbog toga Nemci ne razumeju njihovu kulturu i navike i boje *se njih*. (ES 2)
(62i) Zbog toga Nemci ne razumeju njihovu kulturu i navike i boje *ih se*.

5.2. Ostala odstupanja u redu riječi

Osim detaljno analiziranih primjera sa zanaglasnicama pronađena su druga razna odstupanja od uobičajenoga reda riječi, posebice kada je u pitanju mjesto priloga. S jedne strane odstupanja su nastala zbog lošega postavljanja doseg (skopusa), kao u (63) i (64), s druge pak strane uočeni su primjeri kao u (65), u kojima je prilog smješten između dvaju dijelova tzv. nemobilnoga prezenta, tj. prezenta koji se nikada ne zamjenjuje ni jednim drugim oblikom.

- (63) Pošto ona *još ima više* kontakta. (TH 3)
(64) Baka *samo* razumije hrvatski. (TH 5)
(65) A svako mi kaže kad me čuje (.) da sam ko... *da_{comp} ne_{neg} lijepo_{adv} pričam_v*. (TB 9)
(65i) Und jeder, der mich hört, sagt mir, dass ich ... *dass_{comp} ich nicht_{neg} gut_{adv} spreche_v*

Izjednačavanjem veznika *ali* s njemačkim *aber* i njegovim funkcijama, kao u (66), ostvaruje se red riječi koji je potpuno neprihvatljiv u bosanskome, hrvatskome i srpskome standardnome jeziku.

- (66) Školarina može *ali* biti prepreka tom cilju. (ES 2)
(66i) Studienbeiträge können *aber* für dieses Ziel ein Hindernis sein.

Naime, njemački se *aber* na početku rečenice rabi u funkciji veznika, dok se nakon glagola upotrebljava kao rječca, što potvrđuje i njemački prijevod donesen u (66i).

6. Zaključak

Ovim se člankom nastojao oblikovati prvi okvir za istraživanje formalnih jezičnih struktura nasljednoga bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika govornika druge generacije u Njemačkoj, iznimno velike skupine govornika čiji nasljedni jezik zaslužuje dalja detaljna istraživanja u Saveznoj Republici Njemačkoj. Pokazalo se da proučavanje nasljednoga hrvatskoga i srpskoga jezika u toj zemlji ne bi trebalo biti zanimljivo samo s deskriptivne točke gledišta, nego zato što takva istraživanja imaju i širu teoretsku vrijednost. Kao što se na temelju usporedbe s podacima koji su dostupni za engleski i

švedski kao dominantne jezike (J1) moglo i pretpostaviti, a ovim je istraživanjem to potvrđeno i za njemačku situaciju, za konačan su izgled nasljednih jezika podjednako presudna oba čimbenika: i jezično nazadovanje i prijenos.

Kao temelj za procjenu ima li u jezicima nasljednih govornika odstupanja i kakvih u najvećem su dijelu poslužili standardni oblici bosanskoga, srpskoga i hrvatskoga. Međutim, rezultati su pokazali i da bi za konačnu i točniju procjenu komentiranih pojava i posebnosti bila nužna i usporedba s govornim, odnosno dijalektalnim varijantama tih jezika jer je uočena pojava miješanja idioma. Primjerice pojedini govornici naizmjenično rabe ijekavske standardne oblike riječi i ikavske nestandardne, vrlo često u rečenicama koje slijede jedna za drugom. Posebna se pozornost posvetila strukturama nastalima na temelju analogije, pri čemu su uzori mogli imati dvojake izvore: neka su odstupanja nastala oponašanjem uzroka iz nasljednoga jezika, dok su druga nastala prijenosom iz njemačkoga jezika.

Nadalje, ponovno je potvrđeno da nasljedni govornici imaju problema sa standardnojezičnom uporabom zanaglasnica: s jedne strane skloni su rabiti naglašeni oblik zamjenice na mjestima gdje bi se kod izvornih govornika očekivao zanaglasnički, a s druge strane pronađeni su primjeri u kojima zanaglasnice ne dolaze sve zajedno na jednome mjestu u rečenci. Na kraju se još jedanput želi istaknuti važnost usporedbe jezika nasljednih govornika i s nestandardnim idiomima bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga. Upravo stoga bi se u sljedećemu istraživačkomu koraku trebali izraditi ciljani upitnici kojima bi se istodobno moglo provjeriti ne samo nasljedne, nego i materinske govornike. Pri tome bi se naravno moglo doći i do kvantitativnih podataka.

7. Literatura

- Achterberg, J. (2005) *Zur Vitalität slavischer Idiome in Deutschland — Eine empirische Studie zum Sprachverhalten slavophoner Immigranten*, München.
- Albin, A., Alexander, R. (1972) *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California*, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Albin, A. (1976) A Yugoslav community in San Pedro, California, *General Linguistics*, 16/2–3: 78–94.
- Albijanić, A. (1982) San Pedro revisited — Language maintenance in the San Pedro Yugoslav Community, *The Slavic Languages in Emigré Communities*, Edmonton: Linguistic Research Inc, 11–22.
- Anstatt, T. (2008) Russisch in Deutschland — Entwicklungsperspektiven, *Bulletin der deutschen Slavistik*, 14: 67–74.
- Anstatt, T. (2011) Sprachattrition — Abbau der Erstsprache bei russisch-deutschen Jugendlichen, *Wiener Slavistischer Almanach*, 67: 7–31.
- Bauer, I. (1983) Syntactic deviations in an American — Croatian newspaper — An approach to the phenomena of linguistic borrowing, *Folia Slavica*, 6/2: 253–263.

- Bošković Ž. (2004) Clitic placement in South Slavic, *Journal of Slavic Linguistics*, 12/1: 37–90.
- Brehmer, B., H8: Aktuelle polnisch-deutsche Zweisprachigkeit in Deutschland, SFB 538: www.uni-hamburg.de/sfb538/projekth8.html (zadnji pristup 21. 05. 2013. godine)
- Browne, W. (1975, ²2004) Serbo-Croatian Enclitics for English-Speaking Learners, *Journal of Slavic Linguistics*, 12/1: 249–283.
- Brunnbauer, U. (2009) Labour Emigration from the Yugoslav Area from the late 19th Century until the End of Socialism: Continuities and Changes, u U. Brunnbauer (ur.) *Transnational societies, transterritorial politics: migrations in the (post-)Yugoslav region 19th – 21st century*, *Südosteuropäische Arbeiten*, 141: 17–50, München.
- Burnić H. (2012) Negativni utjecaj njemačkog jezika na maternji jezik Bosanaca koji žive u Njemačkoj, *Bosanskohercegovački slavistički kongres*, Zbornik radova, 1: 229–234.
- Centerham, K. (1982) *Aktivno poznavanje leksika u srpskohrvatskom i švedskom jeziku kod jugoslavenske dece predškolskoga uzrasta u Malmöu*, Lund.
- CROVALLEX 1.0, <http://theta.ffzg.hr/crovallex/index.html> (zadnji pristup Svibanj/Lipanj 2013)
- Dimitrijević, J. (2004) Contact-induced change in a case of language shift — The Serbian language in Australia, *Zbornik za lingvistiku i filologiju*, XLVII/1-2: 75–92.
- Dimitrijević-Savić, J. (2008) Convergence and Attrition: Serbian in Contact with English in Australia, *Journal of Slavic Linguistics*, 16/1: 57–90.
- Dimitrijević-Savić, J. (2012) Attrition of L1 collocational knowledge: Some evidence from Serbian L2 users of English, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 55/1: 265–278.
- Đorđević, M., Engel, U. (2013) *Srpsko-nemački rečnik valentnosti glagola, Wörterbuch zur Verbvalenz Serbisch-Deutsch*, München: Sagner.
- Doucet, J. (2004) First generation Serbo-Croatian Speakers in Queensland — language maintenance and language shift, *Language in Australia*, Cambridge, 270–284.
- Đurović, L. (1983a) *Lingua in Diaspora — Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden*, *Slavica Lundensia*, 9, Lund.
- Đurović, L. (1983b) JUBA — a Short Introduction, *Slavica Lundensia*, 9: 7–10.
- Đurović, L. (1983c) Formalizing the S/C Flexion for the Automatic Morphological Analysis, *Slavica Lundensia*, 9: 123–148.
- Đurović, L. (1983d) The case systems in the language of diaspora children, *Slavica Lundensia*, 9: 275–308.
- Đurović, L. (1984a) Grammatical Systems in the Diaspora Language (Serbo-Croatian) of School Beginners, *Proceedings from Child Language Symposium*, Lund: Child Language Research Institute, 1–17.

- Đurovič, L. (1984b) The Diaspora Children's Serbo-Croatian, *Language and Literary Theory, in Honor of Ladislav Matejka*, Ann Arbor, 19–27.
- Đurovič, L. (1984c) Issledovanije jazyka vtoroj generaciji jugoslavov v Šveicii, *Scando-Slavica*, 30: 205–220.
- Đurovič, L. (1987) The development of grammar systems in diaspora children's language, *Slavica Lundensia*, 11: 51–85.
- Đurovič, L. (1988) The concept of diaspora language, *Slavica Lundensia*, 12: 7–9.
- Filipović, R. (1978) Očuvanje materinskog govora naših iseljenika u SAD pod pritiskom jezika prestiža, *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 530–539.
- Filipović, R. (1979) Proučavanje hrvatskih dijalekata u SAD, *Bilten zavoda za lingvistiku*, 3: 4–19.
- Filipović, R. (1980a) Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the United States, *The Role of Ethnicity in American Society*, University of Zagreb and Commission for Educational Exchanges between the USA and Yugoslavia, 99–108.
- Filipović, R. (1980b) Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5: 33–37.
- Filipović, R. (1982a) Ispitivanje hrvatskih dijalekata bilingvnih govornika u neposrednome posuđivanju, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6: 157–160.
- Filipović, R. (1982d) Serbo-Croatian in the United States: Croatian Dialects in Contact with American English, *The Slavic languages in Emigre Communities*, Edmonton: Linguistic Research Inc, 23–31.
- Filipović, R. (1984b) Croatian Dialects in the United States — Sociolinguistic Aspects, *Folia Slavica*, 6: 278–292.
- Filipović, R. (1986) *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb.
- Filipović, R. (1991) Neposredni jezični dodiri u hrvatskim dijalektima u SAD, *Senjski zbornik*, 18: 31–40.
- Filipović, R. (1992a) Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the United States, *Dubrovnik* 5: 185–193.
- Filipović, R. (1992b) How have Croatian Americans preserved their Mother Tongue, *Susret svjetova, Hrvati i Amerika*, 159–167.
- Filipović, R. (1997) Sociolingvistički uvjeti za održanje hrvatskih dijalekata u SAD, *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova*, Pula — Zagreb: Hrvatsko filološko društvo 1: 447–451.
- Gasiński, T. Z. (1986) English elements in the speech of the Croatian immigrant community of Santa Clara Valley, California, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 29/2: 31–45.
- Haberl O. N. (1978) *Die Abwanderung von Arbeitskräften aus Jugoslawien*, München.
- Hlavac, J. (2003) *Second-generation speech — Lexicon, code-switching and morpho-syntax of Croatian-English bilinguals*, Bern.

- Hlavac, J. (2009) Hrvatski jezik među Australcima hrvatskoga podrijetla, *Jezična politika i jezična stvarnost*, Zagreb, 84–94.
- Ivić, M. (1972) Problematika srpskohrvatskog infinitiva, *Zbornik za Filologiju i Lingvistiku*, 15/2: 117–138.
- Jelaska, Z. (ur.) (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb.
- Jutrović, D. (1973) Američki, engleski i hrvatski (čakavski dijalekt) u kontaktu (Fonološka i gramatička adaptacija posuđenica), *Čakavska rič*, 1: 71–99.
- Jutrović, D. (1974a) The Serbo-Croatian Language in Steelton, PA, *General Linguistics*, 14: 15–34.
- Jutrović, D. (1974b) Upotreba i održavanje hrvatskoga jezika (čakavskoga i kajkavskoga dijalekta) kod naših iseljenika i njihove djece rođene u SAD, *Čakavska rič*, 1: 17–39.
- Jutrović, D. (1975) Jedna studija o govoru naših iseljenika u San Pedru u Kaliforniji, *Čakavska rič*, 5/2: 67–77.
- Jutrović, D. (1976) Language maintenance and language shift of the Serbo-Croatian language in Steelton, Pennsylvania, *General Linguistics*, 16/2–3: 166–168.
- Jutrović-Tihomirović, D. (1982) The effect of dialectal variations on the adaptation of loanwords, *International Journal of Slavic Linguistics*, 5: 63–73.
- Jutrović-Tihomirović, D. (1983) A contribution to the study of syntactic interference in language contact, *Folia Slavica*, 6/2: 310–320.
- Jutrović-Tihomirović, D. (1985) *Hrvatski jezik u SAD*, Split.
- Jutrović-Tihomirović, D. (1989) Jezično prilagođavanje na sintaktičkom nivou, *Radovi razdjela filoloških znanosti*, 18: 51–60.
- Lamnek, S. (2005) *Qualitative Sozialforschung*, Basel.
- Lencek, R. L., Magner, T. M. (ur.) (1976) The dilemma of the melting pot — The case of the South Slavic Languages, *General Linguistics*, 16, Pennsylvania State University, 2–3.
- Lie, B. (2000) Slavic and Norwegian language and culture in contact — The influence of the Norwegian language and culture on immigrant youth from the former Yugoslavia, *Migracijske teme*, 16 (1/2): 47–64.
- Lisac, J. (2003) *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing — Tehnička knjiga.
- Ljubešić, M. (1991) Jezični razvoj djece jugoslavenskih migranata u SR Njemačkoj, *Migracijske teme*, 5/4: 353–361.
- Ljubešić, M. (1992) Prilog poznavanju migracijske dvojezičnosti, *Migracijske teme*, 8/1: 55–67.
- Ljubešić, M., Schöler, H. (1995) Sentence imitation by monolingual and bilingual children, *Logopedija*, 1/2: 15–21.
- Magner, T. F. (1976) The melting pot and language maintenance in South Slavic immigrant groups, *General Linguistics*, 16/2–3: 59–67.
- Magnusson, K. (1987) Language and Cultural Identity — Yugoslav Youth in Sweden, *Slavica Lundensia*, 11: 133–158.

- Matešić, J. (1987) O ulozi leksika pri učenju stranog jezika djece Jugoslovenskih radnika u dijaspori, *Slavica Lundensia*, 11: 101–113.
- Mihaljević, M. (1988) Dvije knjige o govoru naše djece u Švedskoj, *Jezik*, 1–2: 59–64.
- Mønnesland, S. (1987) Norwegian Interference in the Language of Yugoslav Children in Norway, *Slavica Lundensia*, 11: 87–100.
- Mrazović, P. (1989) Neke karakteristike govornog i pisanog nemačkog i srpskohrvatskog jezika dece migranata u SR Nemačkoj, u S. Savić (ur.) *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine*, Novi Sad, 70–77.
- Novišćak K. (2009) The Recruiting and Sending of Yugoslav ‘Gastarbeiter’ to Germany, *Transnational Societies, Transterritorial Politics*, Oldenbourg.
- Orlović-Schwarzwald, M. (1978) *Zum Gastarbeiterdeutsch jugoslawischer Arbeiter im Rhein-Main Gebiet*, Wiesbaden.
- Pavlinić-Wolf, A. (1983) Considerations Concerning the Language Development of Yugoslav Migrant Children in European Host Countries, *Grazer Linguistische Studien*, 19: 88–105.
- Pavlinić-Wolf, A., Anić, J., Ivazić, Z. (1987) Jezik jugoslavenske djece koja žive u Švedskoj (Preliminarni rezultati sociolingvističkog istraživanja), *Slavica Lundensia*, 11: 159–173.
- Pavlinić-Wolf, A., Brčić, K., Jeftić, N. (1988) Supplementary mother-tongue education and the linguistic development of Yugoslav children in Denmark, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 9/1–2: 151–167.
- Pavlinić, A. (1993) Croatian or Serbian as a Diaspora Language in Western Europe, u G. Extra, L. Verhoeven (ur.) *Immigrant Languages in Europe*, Clevedon/Philadelphia/Adelaide: Multilingual Matters, 101–116.
- Peti-Stantić, A. (2009) Opis, popis i red riječi, u: A. Peti-Stantić (ur.) *Treći hrvatsko-slovenski slavistički skup*, Zbornik radova, Zagreb: FFpress, 85–93.
- Polinsky, M. (2008) Heritage Language Narratives, u D. M. Brinton, O. Kagan, S. Bauckus (ur.) *Heritage Language Education, A New Field Emerging*, New York, 149–164.
- Progovac, L. (1996) Clitics in Serbian/Croatian: comp as the second position, u A. Halpern, A. Zwicky (ur.) *Approaching second: second position clitics and related phenomena*, Stanford: C.S.L.I. Publications, 411–428.
- Radanović-Kocić, V. (1988) *The grammar of Serbo-Croatian clitics: A synchronic and diachronic perspective*, Ph.D. dissertation, University of Illinois, Urbana-Champaign.
- Radanović-Kocić, V. (1996) The placement of Serbo-Croatian clitics: A prosodic Approach, u A. Halpern, A. Zwicky (ur.) *Approaching second: second position clitics and related phenomena*, Stanford: C.S.L.I. Publications, 429–445.

- Raecke, J. (2006) Hrvatski u Njemačkoj: njemački s hrvatskim riječima, *Lahor*, 1, 2: 151–159.
- Raecke, J. (2007) Wenn Migrantenkinder als Studierende die Sprache ihrer Eltern sprechen — was können sie dann, *Zeitschrift für Slawistik*, 52, 4: 375–398.
- Raecke, J. (2008) Muttersprachler der zweiten Generation — Herausforderung für den praktischen Sprachunterricht, u B. Golubović, J. Raecke (ur.) *Bosnisch, Kroatisch, Serbisch als Fremdsprachen an den Universitäten der Welt, Die Welt der Slawen*, 31, München, 119–130.
- Rausch, K. (1979) *Untersuchungen zur bilingualen Sprachbeherrschung jugoslawischer Schüler in Essen*, Univesität Bremen (disertacija).
- Reinkowski L. (2001) *Syntaktischer Wandel im Kroatischen am Beispiel der Enklitika*, München.
- Ronald R., Passey J. (2009) Social Desirability in Handbook of individual Differences, u M. R. Leary, R. H. Hoyle (ur.) *Social Behavior*, New York.
- Runje, M. (1990) Održavanje hrvatskog jezika u dijaspori u Njemačkoj, *Marulić*, 23/1: 42–47.
- Savić, J. M. (1994) *Serbian / English and Spanish / English code-switching: Toward a more comprehensive model*, Purdue University (neobjavljena disertacija).
- Savić, J. M. (1995) Structural convergence and language change — Evidence from Serbian / English code-switching, *Language in Society*, 24(4): 475–492.
- Savić, S. (1989) Dokle smo došli?, u S. Savić, (ur.) *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine*, Novi Sad, 8–42.
- Schlund, K. (2006) Sprachliche Determinanten bilingualer Identitätskonstruktion am Beispiel von Deutsch-Jugoslawen der zweiten Generation, *Zeitschrift für Slawistik*, 51, 1: 74–93.
- Schütze, C. T. (1994) Serbo-Croatian Second Position Clitic Placement and the Phonology-Syntax Interface, u A. Carnie, H. Heidi, T. Bures (ur.) *MIT Working Papers in Linguistics 21, Papers on phonology and morphology*, 373–473.
- Stankovski, M. (1978) Procesi redukcije fonološkog sistema srpskohrvatskog kod djece doseljenika u švedskoj jezičnoj sredini, *Slavica Lundensia*, 6: 21–50.
- Stankovski, M. (1980) Prvi jezik druge generacije, *Rasprave o migracijama*, 68/1: 141–158.
- Stankovski, M. (1987) Obstruenti u sistemima fonema i njihove destrukcije u populaciji DO7 arhiva za jezike u dijaspori, *Slavica Lundensia*, 11: 7–32.
- Stankovski, M., Đurovič, L., Tomašević, M. (1983) Development structures in the family language of Yugoslav immigrant children in a Swedish language environment, *Slavica Lundensia*, 9: 11–20.
- Stanisavljević, A. (2010) Bilingualismus und Migration — Eine Untersuchung zu bosnisch/kroatisch/serbisch-deutschem Codeswitching in Berlin, u C. Voß, B. Golubović (ur.) *Srpska lingvistika — Eine Bestandsaufnahme*, München, 279–296.

- Stjepanović, S. (2004) Clitic Climbing and Restructuring with “Finite Clause” and Infinitive Complements, *Journal of Slavic Linguistics*, 12/1: 173–212.
- Stoffel, H. P. (1976) The Serbo-Croatian Language Spoken in New Zealand, *Iseljenički calendar*, 240–242.
- Stoffel, H. P. (1981a) Observations on the Serbo-Croatian Language in New Zealand, *New Zealand Slavonic Journal*, 1: 53–64.
- Stoffel, H. P. (1981b) The morphological adaptation of loanwords from English in New Zealand Serbo-Croatian, *Wiener Slavistischer Almanach*, 7: 243–252.
- Stoffel, H. P. (1982) Language Maintenance and Language Shift of the Serbo-Croatian Language in a New Zealand Dalmatian Community, *The Slavic languages in emigré communities*, Edmonton: Linguistic Research Inc., 121–139.
- Stoffel, H. P. (1986) Slavische Volksgruppen in Übersee — Ethnika für die Dalmatiner in Neuseeland, *Zeitschrift für slavische Philologie*, 45/2: 258–268.
- Stoffel, H. P. (1988a) Slavisches in Polynesien — Zur Geschichte des serbo-kroatisch-maorisch-englischen Sprachkontakts in Neuseeland, *Slavic themes — Papers from two hemispheres*, Neuried, 349–370.
- Stoffel, H. P. (1988b) Bi-Aspectual Loan-Verbs in Migrant Serbo-Croatian, *New Zealand Slavonic Journal. Part 1, Serbo-Croatian Colloquium Papers*, 1–7.
- Stoffel, H. P. (1988c) Veränderungen morphosyntaktischer Strukturen in slavischen Auswanderersprachen, *Schweizerische Beiträge zum 10. Internationalen Slavisten-kongress*, Sofia, Bern: 379–393.
- Stoffel, H. P. (1991) Common features in the morphological adaptation of English loanwords in migrant Serbo-Croatian, *Languages in Contact and Contrast*, Berlin: 417–430.
- Stoffel, H. P. (1993) Slav migrant languages in the “New World”: Cases of Migrant-to-before-death, *Australian Slavonic and East European Studies*, 7/1: 75–89.
- Stoffel, H. P. (1994) Dialect and Standard Language in the Migrant Situation: The Case of New Zealand Croatian, *New Zealand Slavonic Journal*, 153–170.
- Stoffel, H. P. (2002/2003) Dialect and Standard Language in a Migrant Situation — The Case of New Zealand Croatian, *Croatian Studies Review*, 2: 1–23.
- Stölting, W., Delić, D., Orlović, M., Rausch, K., Sausner, E. (1980), *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden.
- Stölting, W. (1987) Die Wanderung Jugoslawischer Migrantenkinder durch die bilinguale Kompetenz, *Slavica Lundensia*, 11: 113–132.
- Stölting-Richert, W. (1988) Linguistic, sociological and pedagogical aspects of serbo-croatian, West-European diaspora, *Slavica Lundensia*, 12: 11–21.

- Surdučki, M. (1966) English loanwords in the Serbo-Croatian immigrant press, *Canadian Journal of Linguistics*, 12/1: 52–63, 12/2: 123–135.
- Surdučki, M. (1978) *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu: rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*, Novi Sad.
- Surdučki, M. (1983) Standardni srpskohrvatski i iseljenički srpskohrvatski u kontaktu s engleskim: sličnosti i razlike, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 26/2: 101–108.
- Surdučki, M. (1984) English-Serbo-Croatian contacts in Canada and Yugoslavia, *Melbourne Slavonic Studies*, 18: 15–26.
- Sussex, R. (1993) The Slavonic languages in emigration, u B. Comrie, G. Corbett (ur.): *The Slavonic Languages*, London, 999–1036.
- Škvorc, B. (1998) Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijim u Australiji, *Društvena istraživanja*, 1–2: 189–206.
- Škvorc, B. (2006) Hrvatski uokviren engleskim: jezik australskih Hrvata kao prvi i drugi jezik, *Lahor* 1,1: 15–27.
- Štumberger, S. (2007) *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*, Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni Inšt. Fil. Fak.
- Tagliamonte, S. A. (2006) *Analysing Sociolinguistic Variation*, Cambridge.
- Vuletić, J. (2013) Srpsko-nemački jezički kontakti sa osvrtom na istraženost jezika Srba u Nemačkoj danas, *Nasleđe*, 24: 87–106.
- Ward, C. A. (1976) The Serbian and Croatian Communities in Milwaukee, *General Linguistics*, 16/2–3: 151–165.
- Ward, C. A. (1980) Intrafamilial patterns and Croatian language maintenance in America, *Studies in Ethnicity — The East European Experience in America*, 3–14.
- Zubčić, S. (2009/10) Speech of Croatian emigrants in the overseas countries and countries of Western Europe: The level of research attained, *Croatian Studies Review*, 6: 141–162,
www.ffst.hr/centri/crostud/znanost/zubcic.pdf (zadnji pristup 17.05.2011. godine).

A framework for the research on syntactic structures of heritage Croatian, Bosnian and Serbian as spoken by the second generation in Germany

The first part of the paper presents exhaustive historical and statistical data about one large population group of heritage speakers, the emigrants from Ex-Yugoslavia and their descendants, who are now living in Germany. On the basis of these data, the authors emphasize the relevance of the study of the heritage languages of these speakers. The paper aims to develop an appropriate framework for the research on formal language structures of heritage Bosnian, Croatian and Serbian as spoken by the second generation in Germany. In the second part of the paper, the authors present the empir-

ical results of a first pilot study which is based on the analysis of spoken and written language. The study includes interview data and essays written by second generation speakers of Croatian, Bosnian and Serbian. The paper confirms once more that both language attrition and language transfer from the primary language are equally relevant for the final form and state of heritage languages.

Zur Untersuchung der syntaktischen Strukturen des Bosnischen, Kroatischen und Serbischen als Herkunftssprachen in Deutschland: die Sprecher der zweiten Generation.

Der erste Teil des Artikels präsentiert detaillierte geschichtliche und statistische Daten über eine außergewöhnlich große Gruppe von Herkunftssprechern in Deutschland — die Migranten aus Ex-Jugoslawien und ihre Nachkommen. Damit versuchen die Autoren zu zeigen, wie wichtig Untersuchungen bezüglich der Herkunftssprache dieser Sprechergruppe in Deutschland sind. Der Artikel zielt darauf, einen Rahmen zur Untersuchung der formalen sprachlichen Strukturen im Herkunfts-Bosnischen, -Kroatischen und -Serbischen der zweiten Generation zu entwickeln. Im zweiten Teil der Arbeit werden die ersten Ergebnisse einer Pilotstudie vorgestellt, die auf der Analyse von Interviews (gesprochene Sprache) und Essays (geschriebene Sprache) der zweiten Generation, basiert. Im Artikel wird noch einmal gezeigt, dass für die endgültige Form der Herkunftssprache, was jetzt auch für den Fall des Bosnischen, Kroatischen und Serbischen gilt, sowohl Sprachattrition als auch der Transfer aus der dominanten Sprache gleichermaßen relevant sind.

Stichworte: Deutschland, Bosnisch, Kroatisch, Serbisch, Herkunftssprecher, syntaktische Strukturen

Key words: Germany, heritage speakers, Bosnian, Croatian, Serbian, syntactic structures

Ključne riječi: Njemačka, nasljedni govornici, bosanski, hrvatski, srpski, sintaktičke strukture